

KINCSESTÁR

RÁDIÓESZTÉTIKA

ÍRTA
KILIÁN ZOLTÁN

BUDAPEST, 1939
KIADJA A MAGYAR SZEMLE
TÁRSASÁG

83173 — *Athenaeum* *F. kiadó: Kiss Sándor*
Felelős nyomdavezető: Kárpáti Antal

I. A MŰSORSZÓRÓ RÁDIÓ KIALAKULÁSA

A fejlődés főbb mozzanatai. — Szervezés. — Magán- és állami rádió. — Rádiótársaságok. — Jövedelmi források: reklám, előfizetés. — Hallgatók szervezetei. — Hallgatókörök. — Nemzetközi Rádióunió.

A rádióközönség egyik leggyakoribb kérdése, hogy ki találta fel a rádiót? Kinek köszönhető ez az életünket úgy megszépítő csoda? A kérdésre minden nemzet fia más feleletet ad. Olaszországban mindenki meg van győződve arról, hogy a rádiót *Marconi* találta fel. Az amerikai azt feleli, hogy *Edisonnak* van benne legnagyobb része. Az angolok arról biztosítanak bennünket, hogy *Faraday* és *Maxwell* alapvető munkássága nélkül szó sem lehetne a rádióról. Németországban elcsodálkoznak a kérdés felvetésén, mikor köztudomású, hogy *Hertz* a rádió apja. A franciák ezt a dicsőséget *Branlynak*, a koherer feltalálójának adják. Az oroszok az antenna feltalálóját, *Popovot* tartják a rádió megteremtőjének. Ki találta fel tehát a rádiót? Ezek mind, akiket itt felsorakoztattunk és még sokan mások. Egyetlen ember nevéhez nem fűzhetjük ezt az óriási jelentőségű találmányt. A legfontosabb útjelzőket azonban megadhatjuk:

Faraday: elektromos indukció, elektromos és mágneses terek és erővonalak.

Maxwell: elektromágneses rezgések.

Hertz: elektromos hullám.

Branly: koherer.

Popov: az antenna feltalálása.

Marconi: az elektromos hullám hírközvetítésre való felhasználása, az antenna földelése.

Slaby, Marconi munkatársa: lehangoló tekercs.

Avó, Marconi munkatársa: lehangoló tekercs.

Braun: zárt rezgőkör.

Edison: elektrónkisugárzások izzólámpákon.

Poulsen: ívlámpaadó.

Lee de Forest: audioncső.

Meissner: visszacsatolás.

Az első rádióműsort Laakenben, a belga király Brüsszel melletti nyaralóhelyén adták 1914 március 28-án; igazi hangverseny volt ez, melyet végighallgatott a királyi család is. (Egyik vezetője Braillard mérnök a Nemzetközi Rádióunió műszaki bizottságának elnöke.)

A világháború után az Északamerikai Egyesült Államok ragadta magához a kezdeményezést, az első rendszeres rádióműsort 1921-ben sugarattatták Pittsburghban. 1922-ben megkezdődtek a rádióműsorok több európai országban, ekkor alakul meg a brit rádiótársaság, a híres British Broadcasting Corporation, ekkor indul a rendszeres rádióműsoradás Dániában és Oroszországban. 1923-ban indul a német, ausztráliai, belga, finn, norvég, svájci és csehszlovák rádió; 1924-ben az osztrák, spanyol, olasz, holland és svéd, 1925-ben a magyar, lett, lengyel és japán.

A szórakoztató műsorok rendszeres, elektromágneses úton való közvetítése terén érdekes és értékes múltja van Magyarországnak. Puskás Tivadar magyar mérnök, Edison munkatársa találta ki, akkor persze még csak telefondrótok útján az egy központból történő műsorszórást, a broadcastingot. Ez a találmány volt a jólismert, még ma is működő budapesti *telefonhírmondó*.

1893-ban szólalt meg először a telefonhírmondó központja, egyelőre a rendes telefonon, kapcsolását külön kellett kérni a telefonközponttól. Még ebben az évben megkezdték azonban a külön telefonhuzalok hálózatának építését. Hetven kilométernyi vezeték volt készen, mikor Puskás Tivadar hirtelen meghalt. Munkájának folytatói alapították meg 1894-ben a Telefonhírmondó Részvénytársaságot, mely csakhamar felvirágzott, híreken kívül kisebb hangversenyeket, felolvasásokat adott, majd 1896-tól kezdve az Operaház előadásait is közvetítette rendszeresen. 1918-ban már egyéb színházakból, majd hangversenytermekből, vendéglőkből, kávéházakból is folytak a közvetítései. 1922-ben vette át ezt a vállalatot a Magyar Távirati Iroda R.T. A rádió elérkezével a magyar kormány ennek a szórakoztató műsoradással harmincegy éve foglalkozó vállalatnak adta meg a rádióműsoradás jogát. Azóta az intézmény „*Magyar Telefonhírmondó és Rádió Részvénytársaság*” címen működik.

A műsorszóró rádió hősi ideje az úgynevezett amatőrkorok. A hallgatóság kezdetben a műszaki érdeklődésű kisemberekből került ki minden országban, ezek maguk építették vevőkészülékeiket és számos értékes műszaki tapasztalattal gazdagították a rádiózást. A műveltek, kivált a legműveltebbek tartózkodtak a műsorszóró rádiótól, csak lassan vettek róla tudomást. Az új intézmény jelentőségét a gyárilap is aránylag későn ismerte fel, inkább csak amatőröknek való alkotórészeket, semmint teljes vevőkészülékeket gyártottak. Valami játékos dolognak, kisemberek korszerű munkautáni műszaki kedvtelésének indult az egész. Nem is a műsor élvezése, hanem az állomások „fogása” volt a rádiózás ebben az időben. Ki hány állomást fog magaszerezte készülékével, ki mit tud „behozni”, ebben nyilvánult meg a rádióamatőrök célja.

Sport volt ez, izgalmas éjszakai vadászat az éterben. Az érdeklődés azonban mind nagyobb lett, a rádióamatőrök szervezkedni kezdtek és csakhamar megalakultak az első rádióegyesületek. Számos államban ezek az első rádióegyesületek műsorszórási állomásokat emeltek, hogy tagjaikat rendszeres műsorral elláthassák. Az ilyen ősadó-állomások közül néhány, kivált Belgiumban és Franciaországban a mai napig megmaradt; legtöbbjük reklámból élő magántársaság kezére jutva. Ahol a távíró és telefon a posta monopóliuma, ott maga a posta vette kezébe a szervezést. Nálunk is ez történt. Rádiózásunk történetében „a postakísérleti állomás korszaka” néven jelöljük ezt az időt. A magyar posta műszaki kísérleti állomása ugyanis stúdiót rendezett be, hogy valahonnan kaphasson végre a magyar rádióközönség is műsort. Az első magyar rádióstúdió egy bútoroskocsiban volt a gyáliúti postakísérleti állomás udvarán. Nem kell szégyenkezünk miatta; nálunk gazdagabb és akkor, 1924-ben szerencsésebb körülmények között élő népek is efféle eszközökben kezdtek: halászbárkákbán, kimustrált vagonokban, kerti házakban. A pittsburghi, Amerika történetében immár legendássá vált KDKA stúdiót egy gépkocsiszínpadon állították fel. Ma megindult visszaemlékezéseket olvashatunk róluk minden ország rádióstörténetében.

A posta mint állami szállítási üzem természetesen csak a céljainak megfelelő szervezetekkel bír, sem igazgatási, sem kezelési, forgalmi vagy műszaki személyzete nem adhatott huzamosabb ideig rádióműsort. Megalakultak tehát világszerte a megfelelő tőkével rendelkező, csak műsor-szolgáltatással foglalkozó rádiótársaságok. Sok helyen csak egy, minden tekintetben magánjellegű adóállomásnak alakult fenntartó társasága; másutt az állam több-kevesebb részvényjegyze-

sével alapított egyetlen rádiótársaság kizárólagos jogot kapott az ország rádióműsorról való ellátására. A rádiótársaságok némely országban a műszaki szolgálatot is ellátják, tehát az összes gépek is a társaság kezében vannak; másutt, mint nálunk is, a műszaki rész a posta kezében van. E kétfelé osztást, vagyis a külön műsor-, külön műszaki gazdát némely ország tapasztalatai nehézkesnek és károsnak, más országok véleményei előnyösnek és könnyebbséggel járóknak mondják; Magyarországon a rendszer jól bevált, a két fél a legkifogástalanabban dolgozik együtt. Néhány országban mindjárt kezdetben állami szervezet teremtettek a műsorszórási rádiószolgálat ellátására: ez az úgynevezett állami rádió. A fejlődés folyamán Európában a magánrádiótársaságok mindjobban háttérbe szorultak, az állami részesedéssel alakult, monopolizált rádiótársaságok azonban megmaradtak, ami megfelelő és eredményes voltukat bizonyítja. Még olyan országokban is, hol az állam teljesen birtokába vette a rádiót, a részvénytársasági formát megtartották, legszembetűnőbb példa erre a német birodalom. Ma monopolizált rádiórészvénytársaság működik, mint az imént említettük, Németországban, továbbá Nagy-Britanniában, Lengyelországban, Magyarországon, Olaszországban, Spanyolországban, Svájcban, Svédországban, Szlovákiában, Romániában, Jugoszláviában, Finnországban; állami rádió van Dániában, Norvégiában, Írországon, Portugáliában, Litvániában, Lettországon, Franciaországban (itt a még működő, teljesen magánjellegű rádiótársaságokat fokozatosan meg akarják szüntetni). Világtapasztalatok alapján kétségtelen, hogy a rádióműsor-szerkesztés nem lehet állami hivatal munkaköre, hiszen a műsor időszerű, folytonos változásai nem tűnnek semmi bürokratikus nehézséget. Elég itt az 1938 őszi cseh megszállás alatt

volt területek egy részének visszaszerzésére utalnunk, melyben a rádió műsora szinte percek eseményeihez alkalmazkodott.

Hogy a rádióközönség szempontjaiból melyik szervezet a megfelelőbb, arra a tárgyilagos vizsgálódó általánosságban határozott feleletet nem adhat. Vannak bürokratikus állami rádiók, de megfeküdheti az állami hivatalok nehézkes szelleme a rádiótársaságokat is; amint vannak ötletes, rugékony és sokoldalú állami rádiók, ugyanúgy nagy számmal működnek remekül dolgozó rádiótársaságok; minden a vezetők és munkatársak arravalóságától és rádiószeretetétől függ. Az államok két fontos kívánalma, a haszonrészesedés és a műsorellenőrzés a monopolizált társaságok esetében is megvan. A két rendszeren kívül van egy harmadik is, tudniillik az államtól teljesen független rádiótársaságoké, mély Amerikában dívik. Ez a rendszer együttjár a tisztán hirdetésből való megéléssel. Európában Franciaország kísérletezett vele egyedül, hogy azután átcsapjon az ellenkező oldalra, az előfizetéses, állami rádióra. Ma Európa, Afrika, Ázsia és Ausztrália rádiói az állami rádió vagy az állami részesedéssel alakult monopolizált rádiótársaságok rendszerét követik, a független társaságok egyedül Amerikában élhetnek.

A jövedelmi forrásokat már említettük: *reklám* vagy *előfizetés*. E két tiszta elven kívül számos országban kevert pénzszerzési mód van érvényben: szednek előfizetési díjakat és hirdetési díjakért adnak reklámokat is. Az európai rádiózásban éppen az amerikai tapasztalatok elszomorító hatása alapján a reklámműsorok háttérbeszorítása, sőt teljes megszüntetése az irányzat, bár kivétel itt is akad; az osztrák rádió például csak nemrég Ausztria megszűnése előtt kezdte meg a fizetett hírek közlését. A gazdasági érdekeltségek azon az állásponton vannak, hogy

az egyenlő fizetési feltételek mellett történő rádióhírverés szükséges és korszerű dolog; a rádióközönség viszont nem a reklámokra kíváncsi. Amerikában nincs előfizetési díj, a közönség ingyen kapja a műsort és így jogszerűen nem is tiltakozhatik a reklám ellen — de mégis tiltakozik, noha az amerikai embernek vérében van a reklám. Az amerikai rádióvezetők azzal érvelnek, hogy náluk úgy a rádiótársaság, mint a hallgatóközönség független; a műsor, bármennyire telítve van is reklámmal, mégis magas művészi színvonalú, a hirdetés ügyesen és jól tálalva maga is korszerű művészi teljesítmény, emellett eligazítja a közönséget; az európai rádiós díjat fizet, de ezért temérdek kormánypropagandát kap. az uralkodó politikai rendszerek agyonnevelik és művészet címen állandó lelki átgyúrással gyötrik. Az európai rádiózás az amerikaiak véleménye szerint az állam művészetbe burkolt szócsöve, az amerikai rádiózás az európaiak felfogásában művészeti körítéssel adott reklámharsona. Nyilvánvaló, hogy úgy a politikai rendszerek, mint a reklámozók csak ostyának használják az emberiség fülnek szóló legnagyobb alkotásait. A tiszta művészet hívei elvesznek ebben a rádióforgatagban, ha nem emelik fel hathatósan szavukat és nem tömörülnek.

Azt is fennen hirdetik a reklámból élő rádiók, hogy nekik mindig igyekezniök kell jó kereskedők módjára a közönséget kiszolgálni. Az előfizetésdíjas rádiók kénytelenek közvetíteni minden csip-csup vidéki „eseményt”, melynél a legnagyobb művészekkel megtűzdelt reklámműsor ezerszerte jobb; az európai rádiók tele-tömik műsorukat hanglemezekkel, ezzel szemben az északamerikai rádiók hanglemezeket egyáltalában nem vagy aránylag kevesebbet használnak, hiszen azokból forgathat a közönség otthon

eleget. Amerika a hirdetési díjából lehetőleg magukat az eleven művészeket szólaltatja meg. Nem lehet kétségünk az előadottak után afelől, hogy ebben a kérdésben is a két világ eltérő lelke mutatkozik meg. Mi európaiak, a szellem és az európai nagy művészi hagyományok emberei az előfizetéses, de az állami és pártpolitikai agyonboldogítástól lehetőleg mentes rádió hívei lehetünk csupán, elismerve az amerikaiak rólunk szóló kritikájának sok igazát. Ez az elismerés a közönség érdekeinek tiszta kifejtésére és érvényesítésére ösztönzi Európa rádióseit. A legfejlettebb rádiózású országokban különféle hallgatói szervezetek alakultak ki. A rádióegyesületek első formái a rádióamatőrök műszaki jellegű tömörülései voltak egymás kölcsönös segítésére, az épített vevőkészülékek bemutatására és megbírálására. Az amatőrkorszak hanyatlásával számos ilyen egyesület megszűnt, némelyik átalakult rövidhullámú amatőröket egybefoglaló szervezetté. A műsorkérdések előtérbe jutásával részben közös rádióhallgatásra alakultak körök, részben az azonos politikai és világnézetű hallgatók alkottak igényeik nyomatékosabb érvényesítésére egyesületeket. Nálunk a hallgatók szervezetei csaknem teljesen hiányoznak, mert a mi népünk nem szeret egyesületekbe tömörülni s minden kezdeményezést felülről vár; annál fejlettebbek Hollandiában, Belgiumban, a skandináv államokban, Franciaországban, Svájcban, Németországban és Angliában. Lényegükben az ilyen rádióklubok a politikai élet klubjaihoz hasonlíthatók a közvélemény kialakítása és az óhajok, tervek megvitatása tekintetében; különös jelentőségük azokban az országokban van, hol az állam vezetésében uralkodó parlamentarisztikus elv a rádió irányításában is közvetlenül érvényesül, így Franciaországban minden állami rádióállomás körzetének előfizetői megállapított

időközökben általános titkos szavazással döntenek rádiójuk dolgaiban, pártok alakulnak, melyek alkotmányos küzdelmeket vívnak programmbeszédekkel, állandó szervezéssel, beszámolóval. A rádióalkotmányba persze erősen belejátszik a nagy politika is, mely ma az élet minden terén kiütkezik. Talán éppen az okozza, hogy például a dánoknál legnépszerűbb hallgatószervezet a „politikamentes rádióklub” (ez a hivatalos neve), ebben a rádió leglelkesebb hívei egyesülnek a rádiózás tiszta örömeinek elősegítésére — a politika kizárásával. A dánok rádióigazgatóságában a hallgatók által választott hat tag is helyet foglal. Általában: az állami rádiók vezetésében vagy közvetlenül résztvesz a hallgatóság választott képviselői útján, vagy közvetve, a parlamenti képviselőkől kiküldött igazgatósági tagok révén érvényesülhetnek a hallgatószervezetek kívánásai. A svéd hallgatókörök működése szintén figyelmetkeltő: megvitatják a meghallgatott műsorokat, bírálatuk eredményét közlik a műsort adó monopolizált rádiótársasággal, egyben közlik azt is, mit óhajt a megbeszélések alapján a jövőben a hallgatóság. Meg kell emlékeznünk a svájciak „Pro Radio” című szervezetéről is, mely hallgatók toborzására alakult a posta, a rádiótársaság, a rádióipar és kereskedelem embereiből; ez a szervezet hatalmas munkatervvel dolgozva temérdek előfizetőt szerzett és állandóan tájékozódott a rádióközönség bírálati és vágyai felől, felkeresve az előfizetőket otthonukban vagy munkahelyükön, igénybevéve természetesen a már beszervezett hallgatók segítségét. Más országok foglalkozáscsoportok alapján alakítanak rádióköroket; szép számmal működnek munkásrádióklubok, melyek az úgynevezett munkásrádió műsoranyagával foglalkoznak különösen (ez a rádióműsornak külön a munkások számára összeállított napi félórája); vannak

mezőgazdasági rádiókörök is, céljuk a mezőgazdasági jellegű műsorszámok kihasználása és irányítása oly módon, hogy azokat ne csak felülről, a szakminisztériumok útján, hanem alulról, az érdekelt földművesek kezdeményezéséből állítsák egybe. Németországban a rádiókamara egyesít mindenkit, aki a rádiózás területén tevékenykedik, tehát rádióklubokat, művészeket, műszaki embereket, rádióírókat és hírlapírókat, rádióiparosokat és kereskedőket. Nagy szerepet játszik a német rádióéletben a „Kraft durch Freude” című népdültető és szórakoztató szervezet, mely a rádióvezetőkkel karöltve népmulattató műsorokat rendez a különböző üzemekben, az üzemi személyzet előadói közreműködésével. Az angolok hallgatószerkezetei közül a „Listeners League” a legnagyobb, a rádió igazgatóságában azonban ennek sincs képviselője.

Ha már megtárgyaltuk a hallgatók szervezeteit, végigmentünk azokon a törvényes formákon, melyekben a rádiózás élete folyik, szólnunk kell a rádió törvényen kívüli híveiről, az orvhallgatókról is. Az orvhallgatás kifejlődésének a műsorszóró rádiózás kezdeti bizonytalan, rendezetlen jogviszonyai adtak lehetőséget minden országban. A többé-kevésbé súlyos büntetések és a feljelentőknek adott jutalmak, valamint az ellenük időről-időre végrehajtott országos intézkedések nagy mértékben csökkentik az orvhallgatás lehetőségeit; vidéken nem is tudnak úgy megbújni az orvhallgatók, mint nagyvárosokban. Szakértők ma körülbelül két és fél millióra becsülik az orvhallgatók számát Európában. Ez a szám kétségtelenül ijesztően nagy, de kialakulásában szerepet játszott több államnak az a magatartása, hogy a műsorszóró rádiózás első évtizedében az orvhallgatókat egyáltalában nem üldözte, sőt örült, ha a rádióért nehezen lelkesedő lakosságából minél többen titokban is rákapnak a hall-

gatásra. Kivált a déli államok voltak így, melyeknek népe az idő nagy részét az utcán tölti. Ez a türelem magyarázza a nagy lélekszám mellett mutatkozó, aránylag csekély előfizetős számot; ez teszi érthetővé a hatalmasnak tetsző európai orvhallgatótömeget. Dél-Amerikában, hol eleintén a reklámból élő rádiózás díjat nem szedett, később azonban az előfizetési rendszert mégis bevezette, az orvhallgatás egyenesen elképesztő mérvű: Peruban 1000 bejelentett hallgatóra 25.000 orvhallgatót számítanak, Braziliában 4000 előfizető mellett legalább 150.000 orvhallgató van... A siralmas délamerikai rádióviszonyok közepette a kormányok még örülnek, ha lakosságuk legalább orvul érdeklődik.

Az egyes országok rádiói eleintén a többi államtól függetlenül rendezkedtek be műsoradásra, a nekik legjobban megfelelő hullámhosszúságokat választották. A rendkívül gyors fejlődés mellett ebből a függetlenségből csakhamar kínzó zűrzavar tániadt, a hullámhosszak egymásra zsúfolódtak, sőt azonosak voltak és folyton zavarták egymást. Szükségessé vált tehát a rádiós nemzetközi rend megteremtése, hogy egyáltalában rádiózni lehessen. Svájci kezdeményezésre kétízben is, 1924 áprilisában és 1925 márciusában összeültek az akkori rádiók vezetői, hogy nemzetközi rádiósszervezetet teremtsenek. Az előkészítő munkálatok sikerrel jártak, 1925 április 3-án megalakult a rádió népszövetsége, a *Nemzetközi Rádióunió* (Union Internationale de Radiodiffusion). Az intézmény Genfben kapott központi irodát a főtítkársággal, üléseit mindig más és más államban tartja. Először csak az európai államok voltak a tagjai, később a többi világrészek legfejlettebb rádiósországai is csatlakoztak hozzá; ma 26 európai ország rádiói, 4 afrikai, 4 amerikai, 5 ázsiai, 2 óceániai (Ausztrália és Újzéland) állam rádiói egyesülnek benne.

Az intézmény nemcsak az évszaki üléseket készíti elő, hanem elismerésreméltó szorgalommal és találékonysággal foglalkozik a műsorszóró rádiózás minden jelenségével, adatokat gyűjt és közöl, műsorcsereket kezdeményez és közvetít, jogi kérdéseket tart nyilván, műszaki ügyeket bonyolít le. „Radiodiffusion” címmel francia, német és angol nyelven megjelenő negyedévi folyóiratot is adott ki, mely azonban fedezet hiányában megszűnt. Az Unió költségeit a tagrádiók viselik. Az éter rendjének megteremtésén serényen dolgozott megalakulása után a Nemzetközi Rádióunió. Már 1926-ra elkészítette az úgynevezett genfi hullámelosztási tervet, mely a közép-hullámok birodalmában, 200 m és 550 méter között, 83 hullámhosszat osztott ki műsorszórás céljaira, emellett 200—580 m között 16, tisztán helyiérdekű, úgynevezett közös hullámhosszat is kijelölt. A hosszúhullámok, a 600 méteren felüliek műsorszórás elosztását 1927-ben rendezte az első brüsszeli terv. Közben az új ipar, a rádióvevőkészülékek gyártása mind hatalmasabb lett, a hallgatók száma nöttön-nőtt, az új adóállomások gombamódra szaporodtak, a régi állomások adóerőségeket emeltek — 1929-re megalkotta a Rádióunió a második brüsszeli tervet, melyet negyedévvel később a posták nemzetközi értekezletének hullámelosztása, az úgynevezett prágai terv követett. Ez is csak négy évig maradhatott. Annyira nőtt a zűrzavar, hogy új, igen alapos terv vált szükségessé, melyet 1933-ra készítettek el, ez luzerni hullámelosztás, néven ismeretes. A luzerni terv több államra, köztük Magyarországra is sérelmes volt, ezek nem fogadták el. 1939 tavaszán Montreuxben ültek össze, hogy új tervet kapjon Európa műsorszóró rádiózása. A Rádióunió 1927-ben Brüsszel mellett nemzetközi műszaki rádióellenőrző intézetet állított fel a tervek megtartásán való őrökösésre, mely naponta megméri

bizonyos számú műsorszóró állomás hullámhosszát, méréseiről állandó grafikonokat ad ki s általában iparkodik a nemzetközi műsorszóró műszaki rádiózás nehézségeit kiküszöbölni.

A Nemzetközi Rádióunió tehát, mint az elmondottakból kitűnik, a műsorszóró rádiók afféle népszövetsége. Jobban sikerült, mint a politikai népszövetség, működésének művészi vonatkozásaira még visszatérünk.

Észak-Amerikában a hullámhosszkérdés hasonlíthatatlanul egyszerűbb, mint Európában. Az Egyesült Államokban állami bizottság engedélyezi a hullámhosszúságokat s általában a rádióállomásokat. A két fő rádiótársaság, a National Broadcasting Company meg a Columbia Broadcasting System két állomáshálózatot, mint Amerikában mondják, láncot tart fenn, melyek aránylag kis adóerősséggel dolgozva nem zavarják egymást. Az ilyen „láncszemállomások” a társaság párhuzamosan futó két műsorából, a kék vagy piros műsorból közvetítenek némi helyi hírszolgálatot és kevés helyi műsorral. A kisebb társaságok a hullámhosszelosztást nem zavarják. A hat vezető délamerikai állam 1935-ben meg egyezett az elosztás kérdésében.

Meg kell említenünk, hogy a mi telefonhírmondónk mintájára számos helyen huzalok útján kapják a rádióelőfizetők hangszóróikba a rendes rádióműsort. Az ilyesminek ott van jelentősége, hol sok az állandó zavar vagy felületi, vagy légköri viszonyok miatt. „Drótos rádió” van például Svájcban, Bajorország déli vidékein, Hollandiában; legújabban Svédország déli részein vezették be. Közülük a holland rendszer, az úgynevezett teledirluzio a legérdekesebb; az ország területén több mint 600 „rádiócentrálé” működik, mely mind telefonhírmondó módjára, azaz vezetéken viszi a lakásokba a műsort. A centrálék az adóállomásról kábelen kapják

a műsort és helyi elosztóként szerepelnek. A svájci telefonhírmondó nemcsak a hazai műsorokat közvetíti, hanem nemzetközi műsorokat is ad, melyeket Franciaország, Németország és Olaszország műsoraiból válogat össze. Lengyelország nagyvárosaiban a legújabb időkben háztömbök és nagyobb bérházak kapnak lakásokba elosztó rádiócentrálékat.

2. A MŰSORSZÓRÓ RÁDIÓ CÉLJAI

Szórakoztatás. — Nevelés-tanítás. — Propaganda.

—

*Bel- és külpolitika, államvezetés a rádióban. — Hír-
szolgálat. — Rádióvezetési irányelvek. — Szellemi
honvédelem a rádióban.*

A rádióhallgató körülbelül így fogalmazza meg rádióhallgatása célját: szép és engem érdeklő dolgokat akarok hallgatni. Ez a célkitűzés azonban igen tág és egyénenként felette változó tartalmú. Abban nem lehet semmi kétség, hogy az ember elsősorban szórakozási igényeinek kielégítésére vesz rádiót és lép be az előfizetők sorába. Taníttatni, neveltetni nem óhajtja magát a készülékvásárlás gondolatai nyomán az átlagos ember; mindenki irtózik a fölényes oktatói hangtól és valljuk be, unja „a jó pap holtig tanul” elvnek állandó érvényesítését is önmagán. Jól akarja magát érezni a rádió hallgatása közben, nem célja, hogy a készülékből kiáradó atyáskodó állami hangért és a könnyörtelen szakunalmakért havi díjat fizessen. A szórakoztatva tanítást, melyből azonban nem szabad kiütköznie az oktató szándéknak, elfogadja. A rádiónak hangokra kell alapítania szórakoztatását. Hangokból álló

szórakozás elsősorban a zene. És itt érkezünk meg a rádió céljainak első nagy vitapontjához. Jó zene kell — mondják —, csak a jó zene szórakoztat. De mi a „jó” zene? Az egyszerű, a napi munkája után csak felüdülni vágyó ember merőben mást ért jó zene alatt, mint a nagyobb zenei műveltségű ember. Ami az egyiknek jó, a másiknak a legnagyobb gyötrelem. A műveltek kis csoportja nem akar lemondani az igényeiről a rádióban sem, megszokta, hogy vezető szerepéért a maga kedvteléseiben akadálytalanul kiszolgálják és érték csak az lehessen, amit maga annak tart. A színház, a hangversenyterem, az előadói asztal ezt az igényt könnyen és természetesen kielégíthette, hiszen mindenütt a nagyjában egyigényű és egyazon értékelésű emberek csoportosultak benne szórakozásra, vagy a szórakozás magasabbrendű kifejezésével élve, művészetélvezésre. E zártjellegű világba lelki előfeltételek alapján beléphetett akárki, a más-szükségletűek pedig maguknak való intézményeket teremthettek és tarthattak fenn. Rádió azonban a dolog természetének megfelelően csak egy van s ez már kezdetben a lenézett tömegeké volt, a nagyon műveltek csak később szivárogtak be. A rádió az első igazi kollektív szórakoztató és művészi intézmény az emberiség életében, minden, ami eddig volt, a rádiós tömegekéhez mérten csak kis csoportoké, melyek összeütközés nélkül élhettek arisztokratikus vagy népszerűbb szórakozási és művészi formáiknak.

A rádiócélok megvalósításánál mindjárt az első, a szórakozás — megoldást követelő újítást, illetőleg érdekes elvi álláspontot teremtett. Az újítás a minden igényt elismerő párhuzamos műsorok bevezetésében mutatkozott. Az elvi álláspont pedig a rádiócélt tisztázta: a rádió a népé, az anyagilag kevésbé tehetőseké, azt kell tehát adni benne, amit a napi munkája

után üdülni kívánó dolgozók óhajtanak. A párhuzamos műsorok mindent megoldónak hitt felállítására több országban bekövetkezett, anélkül hogy jelentős könnyebbedést hozott volna az ellentétes műsorigények harcában. A rádiók nagy része, köztük éppen az aránylag legtöbb rádió-előfizetővel dicsekedhető Dánia és Svédország nem is valósította meg, ahogy mindvégig nem volt igazi kettős műsor Ausztriában sem. „A rádió a népé” álláspontot először a német nemzeti szocialista kormányzat érvényesítette, kereken kimondva, hogy a dolgozó embert semmiféle kultursznobizmussal és igényes irodalmi vagy művészi fölényeskedéssel nem lehet elütni a maga kedve szerint való szórakozástól; aki nagy hangversenyeket, keveseknek szóló, kiválasztottaknak írt művészi alkotásokat akar, menjen az ilyeneket játszó színházba vagy hangversenyterembe. Ez a keményen odavetett és következetesen keresztülvitt német rádiócéltűzés Európa-szerte érezteti hatását minden ország műsorában. Sok helyütt egyeztetnek még, az új céltűzés azonban egyre jobban érvényesül: úgy szórakoztatni, ahogy azt az első kollektív szórakoztató és művészi intézmény eltartóinak túlnyomó többsége kívánja.

E természetes főcélját csak meglehetősen erőfeszítéssel tudja elérni a műsorszórási rádió. Nemcsak a legeslegigényesebb kis hallgatócsoport hatásaiban és erősségében nagymérvű tiltakozását kell lebírnia. Meg kell küzdenie azzal a kíméletlen közvetítettésvággal is, mely minden önképzőköri színvonalú, helyiérdekű előadást bele akar erőltetni a rádióműsorba, noha az a szereplőkön kívül senkit sem szórakoztat. Van minden országban egy régi szórakoztatóipar, mely megkövesedett, elavult számait a rádióműsorban óhajtja újra hasznot hajtóvá tenni. Nagy baj az az általános felfogás is, mely a rádióban csak

mellékjövédelmi forrást lát és felmelegítésre minden silányságot alkalmasnak tart úgy témában, mint előadásmódban.

A nevelést és tanítást mint rádiócélt ma már higgadtabban és meglehetősen mérséklettel fogják fel világszerte. A mindenáron való nevelés és oktatás nagy rohama az 1930-as év körül lepte meg a műsorszórási rádiót. A neveléstanok valamennyi fejezete sorra került ezidőtájt előadások formájában, nevelték a hallgatóságot minden lehetséges és lehetetlen dologra. Az oktató vágy nem ismert határt. Amit hang útján, szemléleti szükségesség nélkül lehet tanítani, például a nyelveket, éneket, szavalást, a rádió egyérezékű természetének megfelelően eredménnyel oktathatja. De tanítottak abban az időben rajzot, festést, szabászatot, táncot és sok más tiszta hanggal, amihez a látás elengedhetetlen feltétel.

Mint a szórakoztatásnál, úgy a nevelés és tanítás tekintetében is különböző igényekkel kellett számolnia a rádióknak. A nevelés-oktatásnál nem maga a rádióhallgató közönség, hanem inkább az ebből élők, tehát a hivatásos nevelők és oktatók, meg a különböző szakemberek jelentkeztek az igényekkel, iskolai, folyóirati és szaklapi szellemben elárasztva mindazt a műsoridőt, amit a rádió az ismeretterjesztésre fordíthatott. A legműveltebbek meg egyenesen tudományos szakelőadásokat követeltek, hogy „a műveit ember is hallgathasson valamit a rádióban”. Ennek a célfelreismérésnek csúcspontja körülbelül az az előadásorozat volt, melyet a Deutschlandsender állomás rendezett az orvostudomány legújabb haladásáról — kizárólag orvos-hallgatóknak (az érdekesség kedvéért megemlítjük, hogy volt ilyen sorozat állatorvosoknak is). Számos rádió mintatanításokat közvetített tanítók és tanárok számára.

Nyilvánvaló, hogy a műsorszerkesztés ilyen alakulása a rádiót csak mint gépi közvetítő intéz-

ményt használta. Nem egy országban még ma sem eldöntött kérdés, hogy *önálló művészi intézmény-e a rádió, vagy csak gépi közvetítő berendezés?* Az önálló, teljesen hangszerűen felépített stúdiók az előbbi irány mellett szólnak, csakhogy e rendkívül gondos hangmérnöki tanulmányok alapján felépült, drága stúdiókat a mikrofonok vajmi gyakran elhagyják az egyszerű gépi közvetítés céljából, színházakba, cirkuszokba, bányákba, gyárakba és egyéb rádiószerűtlen helyekre kerülve. A stúdiók tehát ellentmondanak önmaguknak és, az *élet* parancsszavára rádiótlanokká válnak. Úgyis fogalmazhatnók ezt a célzűr zavart, hogy a rádióhallgatóság a csak hangrádiótól mindenáron két érzékűséget, hallást és látást is követel a hangosfilm módjára. A műsorellenl panaszok ebből az állandó kielégítetlenségből is fakadnak, a rádióhallgató, aki nem lehet jelen valamely színházban, mégis ott akar lenni a csak hangrádió útján; a szemnek és fülnek alkotott darabot persze semmiféle rádiófeldolgozás nem tudhatja láthatóvá és így érthetővé tenni, a bemondó belesugdosása meg csak növeli a zavart — a hallgató dühös a „rossz közvetítésért”. A célok és lehetőségek szem előtt tévesztése az ilyen műsorkívánság a közönség részéről, melyet számos rádió már nem is mindig teljesít. A rádióesztétikusok, sőt a rádióműszaki emberek ma már mindinkább önálló rádiócélokat hangoztatnak, a rádiót mint külön művészi intézményt fogják fel, önálló célkitűzésekkel és lehetőleg önálló műfajokkal.

A műsorszórá rádió fejlődésébe igen erősen beleavatkozott 1933 óta a politika. Mind a diktatúrák, mind a parlamentáris kormányformák csakhamar rájöttek, hogy a rádiónál nagyobb méretű, közvetlenebb hatású és kényelmesebb propagandaeszköze még nem volt a világnak. A felismerést nyomon követte a cselekedet: meg-

tették parlamentnek a rádiót. Egyoldalú parlament, visszaérvelni nem lehet benne, de éppen ezért kitűnő a kinyilatkoztatásokra. A politikai meggyőződés ellenérvmentesített hangadója lett a rádió, az államvezetők meg a nép érintkezésének korszerű eszköze. Különösen fontosnak látszik a politikai rádiószózat oly országokban, hol a parlamenti élet különböző okok miatt megszakad. Ha ilyen államokban az állami vezetői szükségét látják eljárásaik igazolásának, rádióbeszédet tartanak. \ Parlamentellenes korunkban így a világ legújabb, a nagy néptömegeket eleddig legjobban ^zolgáló eszköze a népuralouiellenesség egyik főszerszámának tetszik. Gyakran olvashatunk és hallhatunk olyan megállapításokat, hogy „a haladás legújabb terméke a reakció kénytelen szócsöve”. Ez az ellenmondás azonban nem veszi figyelembe korunk legdemokratikusabb országainak rádióéletét, melyben szintén nyilatkoznak államfők és kormányférfiak minden parancsuralmi szándék nélkül, sőt politikai vitákat rendeznek a finom formák közt megnyilvánuló szellemi harc fegyvereivel. A rádió tehát bevonult a politikai életbe, bár itt-ott még hangoztatják azt a jelszót, hogy „a rádiónak politikamentesnek kell lennie!” Legnagyobb politikai szerepe Németországban van. A vezér a rádióban nyilatkozik meg urának, a népnek. Ez már a rádió határozott állami szerepét jelenti. Fontos nyilatkozatoknál mindenkinek és minden körülmények között alkalmas kell adni a rádióhallgatásra. A munka ilyenkor megáll; ahol tömegesebben vannak emberek, állandó készülékeknek kell lenniök, még az utcákon is hangszórók szólnak. Az állam elsőrendű gondja a rádiózásnak magasabb állami és nemzetpolitikai érdekből való biztosítása. A nemzeti szocializmus minden vonatkozásában felhasználja a rádiót a lelkek átalakítására, de hirdet egy új, kollektív népgondozási feladatot is a rádióval

kapcsolatban: *a köznek kötelessége az állampolgárok felvidításáról gondoskodni.*

A köznek ez a szórakoztató kötelessége csak akkor teljesülhet, ha a nyers és túlzott politikai propaganda háttérbeszorul. A rádióhallgató bizonyos idő után megborzong minden propaganda hallatára. Kitűnő védekező módja van az erőltetett propaganda, a hatalmon levők mértéken túl mutatkozó önimádata és öngazolása ellen: kikapcsolja rádióját vagy más országra fordít. A rádió tehát negatív hatalmi eszköz a közönség kezében, más országok állandó hallgatásával pedig olyan fegyverré válik, mely a hatalmi elvakultsággal történő vezetésnél visszafelé sül el. Az államok propagandavezetői ezt hamar felismerték, a túlzott propaganda mindenütt megszűnt. A közvélemény kialakításának és irányításának korábban szokásos módjain hatalmas rést ütött a rádió. Sajtóirányítás módjára nem lehet vezetni a rádió műsorát és hírszolgálatát egy kormánynak sem; lapterjesztési engedélyeket meg lehet vonni, lapokat ki lehet tiltani minden országból, de rádióhullámokat nem. Vannak ugyan jogszabályok némely országban, melyek tiltják bizonyos külföldi állomások hallgatását; az ilyesmi azonban csak papiroson érvényesülő tilalom, a valóságban a rádióhallgató szuverén, azt hallgat, amit akar. Csak a műszaki körülményektől meg a légköri viszonyoktól függ. Ha tetszik neki, saját országa rádiójától teljesen függetlenítheti magát. Hírszolgálatát megfelelő nyelvtudás birtokában tetszése szerint szerkezheti; a saját országában elhallgatott eseményeket semleges vagy ellenséges érzületű országok rádióiból veheti, melyek még saját nyelvén is szólnak hozzá. Bármely államból érkező hírt vagy propagandát ellenőrizni tud azzal, hogy átfordít más országokra. A propaganda ezenfelül azért sem ér mindig célt, mert a rádióhallgató rendszerint rádiószerű, azaz szubjektív viszony-

ban van a különböző állomásokkal, mindenütt vannak kedvencei, akiktől el nem tántorodik. Ezek a gyakorlati tapasztalatok bírták rá a propaganda mindenhatóságában és egyedüli értékében hívó országvezetőket arra, hogy inkább művészi, szórakoztató mezben igyekezzenek megnyerni gondolatainknak és tetteiknek a rádión át népeiket. Állandó viták, sőt harcok vannak mindenütt arról, hogy mit és mekkora mértékben adjon a rádió hírvivata. A közönség természetesnek találja, hogy a leggyorsabban és legalaposabban értesüljön a rádió révén az eseményekről; nem törődik tehát azzal a tiltakozással, melyet a napilapok támasztanak az ilyen hírszolgálat ellen. A napisajtó — egyébként a közönség érdekének mindig hangsúlyozott szószólója — a bő és gyors rádióhíradásban életérdekeit veszélyeztető versenytársat lát. (Ahol a rádió hirdetésekét is közvetít, a lapvállalatok ezt sem nézik jó szemmel.) A rádió hírszolgálatja ily módon bizonyos megalkuvást mutat; a lapok kénytelenek belátni, hogy az újra feltámadt hangkultúra világában a betűkultúra háttérbe szorul valamelyest, a nagy és nevezetes eseményekkel nem lehet a rendkívüli kiadásokig várni; sőfy mint az előbb mondtuk, a legfontosabb nyilatkozatok nem az újságok hasábjain, hanem a rádiókészülékekben jutnak el a néphez, a kiáltványok ismét kiáltványok lettek a szó legszorosabb értelmében; a helyszíni közvetítések az embereket fültanukká teszik. A rádió viszont az eseményeket csak röviden adja hírvivataiban, inkább csak felhívja rájuk a figyelmet; a megvitatást, színezést, hangulati beállítást, szóval mindazt, amit az újságírás megírásnak nevez, átengedi a lapoknak. Átengedi az úgynevezett társadalmi riportázst, a bűnügyi tudósításokat, színházi és művészeti pletykákat, nem foglalkozik leleplezésekkel és botrányokkal, lehetőleg kerüli a szerencsétlenségekről szóló kimerítő

beszámolást. Nem engedheti el azonban a csak árakat közlő közgazdasági hírszolgálatot, az időjárást és az övé — a vízállás is. A példányszámra hatással levő és a rovati hasznokat hozó hírszolgálati területek így tehát szinte csonkítatlanul megmaradnak a lapoknak. Ez a beosztás a tapasztalat szerint a lapok érdekét nemcsak hogy nem sérti, de valóban javukra válik. A rádió érdeke szenved vele, mert hiszen híreit állandóan keveslik. A kiegyensúlyozott helyzetben az egyik vélemény szerint nagyot fog változtatni a televízió, melynek a hangos-képes híradószolgálat természetszerűen egyik fő és naponta sűrűn ismétlődő műsor száma lesz. A másik nézet azt vallja, hogy a sajtó mai szerepét a televízió sem tudja jelentékenyen csökkenteni.

A rádió hatalmi eszköz a lelkek felett, ezért minden politikai irány, minden egyház, minden érdekcsoport és társadalmi osztály szeretné biztosítani magának. A rádióhallgató lelkének birtokbavétele ellen ösztönszerűen és mint megirtuk, hatásosan tiltakozik. A kollektív intézmény a hallgató kezében egyénivé válik, a műsorokból tettszése szerint válogat, ami ellen lelkisége tiltakozik, engedi az éterben elenyészni. A rádióvezetési irányelveknek az ilyen hallgatóság nélküli előadásokkal számolniok kell; légüres térben mozgó csavarokhoz hasonlóak ezek, hatóterük a valóságban nincs. Hosszú évek állandó rádióhallgatói és hivatásos megfigyelői tapasztalatai alapján megállapíthatjuk a legkorszerűbb rádióvezetési irányelveket a következőkben:

1. Legtöbb rádiószerűséggel, legjobb feltalálással és legtöbb műsorötlettel a nemcsak aránylag, hanem abszolút értelemben is legnagyobb előfizetők számaú rádiók dolgoznak; a kisebb országoknak ezektől kell tanulniok. (Ez azonban nem jelenti még azért azt, hogy a kis országok önálló ötletekkel és érdekes kezdeményezésekkel ne bírnának.)

2. A könnyed, szórakoztató irány a legutóbbi időben erőteljesen fölébe kerekedett az úgynevezett nehéz zenének és prózának.

3. Az egyes műsorszámok rövidebbekké és mozaikszerűbbekké válnak. A színházi, hangversenytermi és felolvasóasztali hagyományokat és lelkiséget a rádió mindjobban leveti.

4. A műsor még a legnagyobb nemzetek művészi alkotásait és előadási lehetőségeit is kimeríti rövid időn belül, a kis nemzetek művészi készletei már úgyszólván ki is fogytak. Az új formák és alkotások segítésére és szóhozjuttatására a rádióban tehát sokkal nagyobb szükség van, mint a művészeti ellátás bármely más területén.

5. Fennállásukban veszélyeztetett kis nemzeteknél első és legfontosabb szempont a szellemi honvédelem a rádióban.

A rádióban kiépítendő szellemi honvédelem semmivel sem kisebb jelentőségű, mint a fegyvereken nyugvó anyagi honvédelem. Soha annyi ártalmas idegen hatás nem érte még a kis népeket, mint napjainkban. Még a nagy népek is védekeznek ezek ellen rádióikban. Általánosan hangoztatott megállapítás, hogy a rádió a nemzetek kölcsönös megismerésének, a nemzetközi szellemi együttműködésnek eszményi eszköze. A Nemzetközi Rádióunió folyóiratának egy teljes számát e megállapítás igazolásának szentelte, a különböző államok adatainak gazdag felsorolásával. Az adatok igazak, a megállapítás tetszetős és első pillanatra helyesnek érződő. A műsorok rendszeres hallgatói azonban mást állapítanak meg. A nemzeti öntudat és gondolkozásmód az idegen filmek, idegen hanglemezáradat, idegen állomások hallgatása, idegen eszmevilágokba való beleélés, irányzatos rádiópropaganda, irányzatos idegen hírszolgálat révén egyre sorvad. A szellemi honvédelmet először a svájciak követelték a rádióban, ez a hármastagozódású nép, melyet nyelv-

vében egyáltalán nem fenyeget veszély, ha anyanépébe minden tag beolvad. Mégis ők mondták ki először, hogy csak álmodozó, naiv emberek hihetik a rádió nagy népbékéltető és összehozó hatását. A kis népeknek elszánt és rendíthetetlen szellemi honvédelmet kell megszervezniök a rádióban a nyelvük, nemzeti gondolkozásmódjuk és szokásaik, dalaik, zenéjük és hagyományaik, íróik és alkotó művészeik, szülőföldjük lelkének fokozott védelmére. Ebben a harcban hazait és ezerszer hazait kell adni, hogy a nép megismerje önmagát; rá kell jönni arra, hogy valamely gyermekóra hasonlíthatatlanabbul fontosabb a nemzet fennmaradása szempontjából, mint valami világrengető idegen művészi esemény közvetítése; egyetlen hír többet érhet, mint idegen alkotásokból egész hangversenysorozat. Kis népek rádióembereitől ma nem lehet elég nemzeti önismeretet követelni.

3. RÁDIÓMŰFAJOK ÉS MŰSORSZÁM- FAJTÁK

Hangjáték, hangjelenet. — Rádióopera és operett. — Rádiócsevegés. — Hangképsor. — A helyszíni közvetítés és fajai. — A műfajok határainak elmosódása a rádióban.

A rádió saját műfajainál elsősorban a hangjátékra gondol mindenki. Ez a műfaj ment át a köztudatba s erről esik a legtöbb vita is. A zenei alkotások a dolog természete szerint fülre teremtődtek mindig, rádiósítani tehát nem kellett őket. A zenével kapcsolatban felmerülő kérdések nem rádióműfajiak, hanem a zenei műveltség fejlődési fokára vonatkozóak. A hangversenytermek lelkisége küzd a csak szórakoznivalóságok szükségleteivel, az

írásbeli, tehát hangjegyes zenei műveltség a csak hallás alapján élő zenei kultúrfokkal. Ami nemzetünk még a múlt században is inkább csak az utóbbi, alacsonyabb zenei élvezésben élt, ma sem szabadultunk ki ebből egészen és így rádióink zenei műsorának a nóta és cigányzene adhatja csak mennyiségi többségét. A rádió különleges zenei igényei inkább hangműszaki kérdések. A mikrofon nem egyformán alkalmas a különböző hangszerek hangjainak felvételére, a rádióhallgató ezért nem is úgy hallja mindig a muzsikát, ahogyan azt a hangversenyteremben hallaná. Hozzájárul ehhez még a műszaki hangerősítés és a zenész hangerejének különbsége is; a muzsikus leheletnyi pianisszimóit a műszaki embernek fel kell erősítenie, hogy a vevőkészülékből élvezni lehessen, viszont a fortisszimókat lehalkítja, különben a hangszóró hangja kínzóvá válik. Ez csak a két véglet, köztük a hangerő számtalan árnyalata mind műszaki közbeavatkozást kíván. A rádió erősítőhelyiségében ezt a gépkezelő szolgálatot, műszerészek látják el, fülükön a fejhallgató, kezük alatt az erősítő gombja. Eszményi közvetítés az volna, ha a műszerész magas zenei képzettséggel, a partitúra meg a vezénylő karnagy utasításai szerint maga is „játsszana” az erősítőn, ami lehetetlen kívánság. A muzsikusok mégis panaszkodnak, ami nem is csoda, az ő fülük jobban megérzi a természetes hallás meg a mikrofonadta hangok különbségeit. A nagyközönség az ilyenfajta rádiókérdésekről általában nem tud; néhány évvel ezelőtt még sűrűn hallható panasz volt, hogy a bőgőt nem érzik a cigánybandában, a jobb vevőkészülékek elterjedése óta a bőgő érvényre jut. Könnyű vagy nehéz zene, ezzel az előfizetők számára el is intéződik a zene műfaji területe. A látást a zenének pótolni nem kell.

Merőben más a szükségesség a szó rádióbirodalmában. Itt a hangnak már a láttatás is

feladata. Külön műfaj kell tehát, melyet nem lehet kifejező eszközök dolgában semmi régi művészeti tevékenységből venni. Így jutunk el a hangjátékhöz. Valójában nem hangjátékról, hanem hangdarabról kell szólnunk. Gyűjtőnévnek a „hangdarab”, „mikrofondarab” sokkal megfelelőbb a hangjátéknál, mert a nem zenei, de nem is egyszerűen felolvasó rádióműsorszámok igen sokfélék és sokrétegűek. Azon a kezdeti fokon már régen túl vagyunk, hogy a hangdarab különböző hanghatások alkalmazása elsősorban. Zajok, zörejek, hangutánzások, divatossá vált nevükön hangkulisszák nem lényeges elemei az igazi rádióműnek. A rádió igazi lelkét fel nem ismerő rendezés, mely mindenáron a színpadi, méginkább a filmrendező ma oly divatos dicsőségére pályázott, meglehetősen ártott világszerte a hangdarabnak. Műszaki lehetőségeit túlhajtották, szaknyelven szólva, a rendezői becsvágy „túlrendezte” a párhuzamosan hallatott hangok fülkimerítő sokaságával a rádióíró munkáját, noha erre semmi elfogadható okot nem találunk. A valódi hangkulisszák a hallgató lelkében vannak, a hallgatás folyamán merülnek fel és művészi együttműködésre bírják a figyelt, képzelőerejét a filmnél és színpadnál hasonlíthatatlanul jobban foglalkoztatják. E benső lelki tényezők ismerete alapján lehet csak sikerrel játszani hangdarabokat, a hangkulisszák mohó kihasználása csak a rendezés öncélúságát szolgálja. A rendezés valódi munkája az előadók beszédének, elejtett szavainak, fellélekezésének, sóhajtásának, felsírásának, egyszóval mindent érzékeltető hangjainak kihozása. Fáradságos és nem külső csillogáson alapuló tevékenység, de csak ez vezet a hallgató lelkéhez. Lekottázni mindezt nem is lehet, az író utasítást rá nem adhat.

A hangdarabok fajtái közül a hangjáték a rádió drámai műfaja, az, ami színpadnak a színdarab. A mikrofonra írt drámai cselekmény maga.

A jó hangjáték egyenes vonalú, világos szerkezetű.

A színpadon oly kedvelt és túltengő epizódok feleslegesek benne. Az igazi hangjátékíró elvet minden látnivalót, minden mozdulatot, minden tekintetet és lemegy a pusztá hangig. Divatos dolog a hangjátékot könnyedén elintézni azzal, hogy úgyis jön a televízió, azaz a hang- és képrádió, mely egyszerre úgy végét veti az egyérezékű mai rádiónak, mint ahogy a hangosfilm kivégezte a némafilmet. E párhuzam helytelen. A rádiómikrofon ugyanis, mint Ley angol rádióíró kimutatta, kitűnő és el nem múlható művészi felfedezést tett: az emberi hangot vitte az ember lelkébe eddig nem ismert művészi szélességben és mélységben. A hangnak mint kifejező és érzékelő eszköznek ez az új művészete nem múlhat el a televízióval, az eredeti rádiódarabok megtartják művészi fejlődésüket, A hangjáték meg a színjáték teljesen más művészi és működési síkja már az időtartamnál kitűnik. A 3—5 felvonásra oszló színdarabok a díszletezésekre szükséges szünetekkel $2\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ óráig tartanak. Rádióban a hosszú szünetek feleslegessége miatt ez az idő lerövidül $1\frac{1}{2}$ —2 órára. A gyakorlati rádióhallgatás tapasztalatai szerint azonban még ez is sok. Számos külföldi rádióban 60 percnél hosszabb hangjátékot nem játszanak soha; az a kialakult szabály, hogy a jó és magasfokú művészi hatást elért hangjáték időtartama 30—60 perc, lehetőleg 2—4 szereplővel. A szereplők száma tekintetében sokáig az volt a vélemény, hogy legfeljebb 7 szereplőt tud megkülönböztetni a fül. Ujabban, kivált történelmi hangjátékokban, kétszer ennyi szereplő is van, minden baj nélkül. A hallgató ugyanis csak a főszereplőhangokat tartja számon, a többi hangkulisszaszámba veszi. Inkább az a fontos, hogy a főszereplőknek egymástól igen eltérő, jól felismerhető hangjuk legyen. Minden drámai esemény, azaz minden olyan élet-részlet, melyben a hallgató természetes lelki pa-

rancsból odaáll valaki vagy valami mellé, tárgya lehet a hangjátéknak. Idő és tér nem olyan korlát a rádióban, mint a színpadon; a feszültségnek azonban fokozottabbnak kell lennie.

A hangjáték elismertségét és tekintélyét nagyon csökkenti hogy a legelismertebb drámaírók egy országban sem írnak közvetlenül a rádiómikrofonnak. Vannak ugyan vérbeli rádiódarabírók, a rádió szerelmesei, de kevesen. A filmírás meg a színműírás sokkal jövedelmezőbb, emellett a színpadi művek még a rádióban is előadásra kerülnek, mert egyrészt a rádióműsort a csekélyszámú eredeti darabbal ellátni nem lehet, másrészt a rádióelőfizetők kíváncsiak a színpadi darabokra is. A hangjátékíró tiszteletdíját, munkája egész anyagi eredményét a színműíró csakúgy mellékesen, ráadásul szintén megkapja. A rádió mammutfogyasztó műsora minden művészi területén; minden számbajöhető alkotást adnia kell. Hangjáték kevés van, sőt előadható színdarab sem akad sűrűn, de azért az igazán hatásos rádióműsor-számokat nem a színház felől kell várni. Kész neveket sem vehet a rádiódráma sehonnan, neki magának kell saját műfaja embereit nagygyá tenni.

Ma széltében-hosszában divatozik más írók műveinek különféle műfajokra való feldolgozása. Színpad, film, rádió darabszükséglete akkora, hogy sikeresebb regény rendszerint színpadi és filmváltozatban is a közönség elé kerül. A rádióra való átdolgozás ezekhez a változatokhoz csatlakozik. Az átdolgozások körül a legérdekesebb jelenség eddig a francia rádiózásban mutatkozott. Az egyik nagy francia rádióállomás következetesen visszavetette a rádióra való átdolgozásokat azzal a dramaturgiai megokolással, hogy az átdolgozók kiforgatják az írói alkotásokat természetes megnyilatkozásukból, ártanak az elsődleges írók tekintélyének és feledésbe sodorják magukat az eredeti műveket. Tessék eredeti rádiódarabokat írni, ne

pedig adoptálásokkal, másodlagos írói munkával törekedni anyagi és erkölcsi elismerésre! Az átdolgozók rendkívül élénken tiltakoztak e megállapítások ellen. Egyenesen kimondták határozatukban, hogy a rádióra való átdolgozások megbénítása határozottan a kultúra megbénítása volna; a filmek java része sohasem születhetett volna meg, ha nincs átdolgozás. Elegendő eredeti rádiódarab még csak megközelítően sincs. A tiltakozás a dramaturgia által emelt gátat elsöpörte, az elsődleges alkotások természetes szükségessége azonban mégis csak kezd felülkerekedni s a francia rádióban egyre több az eredeti hangdarab. Oda a rádió sohasem fog eljutni, hová a film jutott az író szempontjából: hogy tudniillik az író teljesen eltűnik a rendező dicsfénye mellett, egyszerű ötletárussá válik tisztán a pénzért. Korunk a másodlagos művészi emberek fénykora; a rendező, a karnagy meg az átdolgozó a fontos, nem a teremtő művész; ezért van oly kevés eredeti mű s ezért élünk jórészt az előző századok művészi terméséből.

Ami színpadon az egyfelvonásos, az a rádió-mikrofonban a hangjelenet. Az egyfelvonásosokat a mai színház nem kedveli, a rádió viszont annáljobban szereti és bebizonyította a korszerű egyfelvonásosok, azaz rövidebb hangjátékok és hangjelenetek nagy művészeti és gyakorlati szükségességét.

i A rádióopera meg a rádióoperett a rádió zenésjjátékszükségeit olyan irányban szolgálja, mint a hangjáték a szódráma műsorkívánalmait. Kevés szereplő, áttetsző, vüágos cselekmény, 30—60 perces időtartam jellemzi mindkettőt. Ez a két műfaj még sokkal ritkább, mint a hangjáték; leginkább a németek kísérleteznek vele. Színpadi opera is alig születik manapság, a színpadi operett meg úgy látszik, mintha már végóráit élné. Egyelőre a régi operákból és operettekől bőven fedezi szükségleteit minden stúdió, mindkét műfaj lénye-

gében föltre alkotott műsorszám, melyben a cselekmény megértése nem is fontos, mindent elintéz a zene és ének. A rádiószerűsítés teremtette meg az úgynevezett rövidoperát, mely zene- és ének-kivonata az eredeti operának; ugyanígy a rövidoperettet, ezt az újabban vígoperává előléptetett régi, klasszikus operettekből készítik. Az ilyen „keresztmetszetek” pár évvel ezelőtt erősen divatoztak a rádiókban, legújában már nem kellene. Helyettük valamely szempontból csoportosított operák és operettek legszebb részleteit adják, gyakran összekötő szövegekkel. így jutunk el a hangdarabok legmaibb és legjobban terjedő fajtájához, a hangképsorhoz.

A hangképsor dalok, jelenetek, versek, zenedarabok, idézetek, adomák tetszésszerinti, de egy tárgykörben levő egymásutánja. Másfél évtizedes rádióstapasztalat felismertette a műsorkészítés szakembereivel, hogy a hangdarabnak nem kell színpadi értelemben vett vígjátéknak, középfaajú drámának vagy tragédiának lennie, hanem lehet az hangulatos képek egymásutánja is. Ilyenek az igazi rádiós tarkaestek, rádiómozaiok is, melyeknél nem szabad elavult kabarédalokra és agyonfakult vagy kínos fanyarságba torzított mai kabarédarabokra gondolnunk. Hangképsor az a műsorszám is, melyben a prózai előadó beszéde közben hanglemezeket használ fel tarkításul, vagy énekeket, hangszerszólistákat vagy zenekart működtet.

A hangdarabok sorsa legérdekesebb a német rádióban. Régebben özönével írták a hangjátékokat. Hipermodern rádiódrámák voltak csaknem mindig műsoron, melyekben zsúfolódott a hangkulissza, agyongyötörte a hallgatókat a sok szavalókar. A rendezők mindenáron újítani akartak, amit a filmrendezés megcsinált a szemnek, menten áttették a hangra. Az örökös zűrzavar a hallgatóság kedvét ugyancsak elvette mindenféle

rádiodrámától. Ekkor keletkezett az oly híressé vált német rádiósmondás: „Hangjáték jön? Hamar csukd le a készüléket!” A nemzeti szocialista uralom, mely szerint „a rádió nem csupán műszaki csoda, nemcsak kifejező és közvetítő tényező, hanem maga az élet”, a rádiodrámák ügyét is megrendszabályozta: minden birodalmi adóállomás havonként csak két hangjátékot tűzhet műsorra.

A legújabb tapasztalatok szerint a műfaji határok mindjobban elmosódnak a rádióban. Az előbb már említettük, hogy a hangképsorok egyre több műsoridőt foglalnak el. A tarka egybeállítások, melyek alatt komoly és igen művészi műsor-számokat is értenünk kell, az esti órákról mindjobban mennek előre; számos rádióban mindennapos a muzsikából, dalból, jelenetekből egybe-szőtt tarkadélután. Még a rádiodrámák is lehetőleg muzsikával és énekkel mennek, úgy az angolok, mint a németek csaknem mindig zenét iratnak a legtisztább szodrámákhoz. Ez a muzsika hol szükségszerű tartozéka az előadásnak, hol pedig szimbólum. Az első esetben a zene a drámának cselefanényi része, vagyis életjelenség. A nagy muzsikuskok életét hangdarabbá szövő alkotások ilyen életjelenségként szerepeltetik a zenét. Itt az üdő- és térérzekeltetés sok kérdése is megoldódik a zenével. A zene második szerepe a hangdarabban az aláfestés. Ezt operaszerűen kell felfogni és alkalmazni; a dráma életjelenségeinek hangulati magyarázója és erősítője ilyenkor a muzsika. Jellemeket is kifejezhet, vezérmotívumokkal is dolgozhat s ezzel a hangszerepek egyik összetevő tényezőjévé válhat. Azt szokták mondani, hogy a rádiodrámának vannak legkorláttalanabb lehetőségei. Színpadi vagy filmfelvételi keretek nem kötik; szabadon választhatja helyszínét és a cselekmény helyét tetszés szerint változtathatja, valahányszor csak szükségesnek véli. Anyagi és

építésműszaki gátjai nincsenek. Ez a térbeli korlátalansági előnye párosul az időbeli függetlenséggel; a régi drámai szabály: a hely, idő és cselekmény egysége tehát két ponton megdőlt a rádiómikrofon előtt. Viszont kerékkötőnek ott van a rádió egyérzékősége, teret, időt, cselekményt csak hanggal lehet kifejezni.

Hanggal sokkal könnyebb megéreztetni a helyet, mint az időt. A hely, a tér fölön át való megadására a mindennapi életnek számos jellegzetes hangja van, az idő érzékeltetésére úgyszólván semmi az óra hangjain kívül. Itt a magyarázata annak, hogy a film az időt jobban érzékelteti, mint a rádió; szemmel az idő múlását inkább észrevesszük, gondoljunk csak a gyorsan suhanó filmrészletekre. Filmmontázssal ez a feladat művészi megoldást kap, hangmontázssal ilyen világos és hatásos eredményre nem lehet jutni. Ezért kell az idő és tér többé-kevésbé jelképes érzékeltetésére a zene. Régebben a hangdarabok egyes szakaszait (helytelenül: „felvonásait”) gongütésekkel zártuk le, közben színházak módjára szünetet tartottunk. Amíg a rádióírók és rádiórendezők színpadi gondolkozással tevékenykedtek a csak „hang”-játékban is, az idő és tér megadása egyszerű bemozdással történt. Az igazi hangdarab hangegységekre oszthk. A hanghoz való fokozottabb alkalmazkodás a hangképek idő- és térbeli elkülönülését az elhalványodó, eltűnő, majd ismét előtérbe kerülő filmek módjára igyekezett megoldani. A hangdarab hangja fokozatosan lehalkult, majd megszűnt; kis csend következett, jelezve a játék rész tér- és időbeli végét, — de máris jött az új játék rész, az új hangkép hangja, fokozatosan felerősödött és pár pillanat múlva már rendes erejével ment a játék. A közönség az ilyen érzékeltetéseket már ismerte a filmből, természetesnek vette a rádióban való alkalmazásukat. Ugyanígy megértette a film premier, second és

total plánjának hangbeli mását a rádiómikrofon előtti hangelőtér, hangmásodtér, valamint a total plánnak megfelelő teljes hangtér (előtér és hangháttér együtt) hangjaiban. Mindez nem csupán a térkülönbségek kitűnő kifejezője, hanem hasznos tényezője a hangstilizálásnak is. A film idő- és térfogalma nem azonos a valóságéval, hiszen a kikapott idő- és térelemeket a filmrendező szépíti, torzítja, nagyítja vagy kicsinyíti, egyszóval stilizálja. A szem ezt jobban elbírja, mint a fül. A hang a filmben sohasem lehet a főérzékeltető eszköz, csak segíti a mozgóképi részt. Idő- és térérzékeltető módszerei, stilizálásai ezért nem is vihetők át mindig a hangdarabokba. A hang ősi művészete, a zene csak másodlagos szerepet tölt be a filmben; bármennyire beletartozzék is, azért önálló művészi alkotás marad. A rádiómikrofon azonban elsősorban zenei közvetítő, tehát a hangdarabok szó- és zenei hangjai művészi egésszé szövődnek egybe; vagyis a zene a beszédnek csaknem olyan kifejezést és megértést segítő társa a hangdarabban, mint a színpadi beszédnek a színész mozgása, taglejtése, öltözete, a színpad kulisszázása.

Minden rádióhallgató jól tudja, hogy leg-rádiószerűbbek és éppen ezért a legkedveltebbek azok a felolvasások és csevegések, melyek zenével vannak átszőve. Az ilyen zenés felolvasások és csevegések hosszabb ideig is eltarthatnak, a csak szóból állók időtartama általános európai tapasztalat szerint lassanként lerövidül 10—15 percre. A rádiófelolvasás annál jobb, mennél inkább a közvetlen, mindennapi beszéd hangján íródik; a folyóiratszerű kidolgozás csak árt a sikernek. A társalgási nyelv mindig pongyolább, de éppen ezért közvetlenebb és melegebb az írotttnál; a rádióelőadó hangban temérdek olyan dolgot kifejezhet, amit írásban csak igen jól megválogatott szavakkal érhet el. Ki kell dolgozni a rádióelőadást hangban is, nemcsak érzelmi és értelmi meg-

írásban; pompásan leírt mondatok néha szörnyű hanghalmazatokká válnak a mikrofonban, mert írójuk nem próbálta meg az egyszerű, közvetlen elmondásukat. A rádiófelolvasás olyan valami, mint a népdalénekes melizmás, lejegyezhetetlen dalozása; hangsúly, megállás, lágyítás, sietés, megnyomás, lassítás, leheletnyi felnevetés, elszomorodás mind-mind nagyon fontos kellék benne. Ritka is a jó felolvasó. A rádiók ezen az egyetemes rádióbajon hivatásos felolvasók, színészek alkalmazásával igyekeznek segíteni, nem sok sikerrel. Jó felolvasó a színészek közt is elvétve akad, az anyag pedig az írónak mégis inkább ismerőse és szívügye. A közönség sokszor a felolvasó író testi hangjára is kíváncsi, nemcsak a gondolataira; ez esetben, bármily rossz legyen is hang és érthetőség dolgában az előadás, a mégoly rosszul előadó hírességet mikrofon \ elé kell bocsátani. Egyébként alig akad író és általában gondolatait terjeszteni kívánó közéleti ember, aki elhiszi, hogy hangja és előadasmódja nem való rádióra. Számosan egyenesen megbántást éreznek ki a leg-tárgyilagosabb megállapításból.

A helyszíni közvetítés legnagyobb sikereit a sportmérkőzések terén éri el, itt is a labdarúgásnál meg a vízilabdánál. Ahol folytonos küzdelmet beszél el a mikrofonba a közvetítő, ott természet-szerűleg élénk és változatos az előadása, ha erre benne a személyi feltételek is megvannak. Kitűnő beszélőkészség, megfelelő tárgy- és személyismeret, a küzdőkkel való érzelmi együttélés kell az olykor valóságos hangjátékig magasodó sportközvetítéshez. E közvetítési hangjáték hatásaihoz nem utolsó sorban járulnak hozzá a játéktér élő hangkulisszái: a megafonok, buzdító kiáltások, felháborodási morajok, örömdobogások és ujjongások, füttyök, tapsok, egyszóval a sporttömegzaj. Népszerű, tömegsportágak közvetítése mindig sokkal hatásosabb, mint a kevesek által művelt, drágább és

előkelőbb sportoké; veszteségnél a közvetítést is rendszerint bágyadtabbnak érzik.

A sportközvetítésnél jóval nehezebb a társadalmi események, nemzeti ünnepek, leleplezések és máseffélék hatásos és színes helyszíni közvetítése. Itt nincs semmiféle harcos mozgás, a hallgatóság nem szakad pártokra, nem lesi a saját diadalát és a másik fél veszteségét. A közvetítő az újságtudósítások nyomán általános helyzetképet ad, szemnek szóló dolgokat iparkodik hangokkal érzékeltetni; elmondja a megjelenteket és bejelenti az elhangzó beszédeket. Legtöbbször a közszerepet játszó egyének beszédeire és pedig a testi hangjukra kíváncsiak a rádióhallgatók, ezen a téren nem egyszer alapos kiábrándulás jár a beszéd nyomában. A csak betűkultúra kerekmondatos, gondosan átfésült közéleti nyilatkozatokat juttatott el az újságok útján a széleskörű tömegekhez; a hangkultúra azon frissen adja a törtmondatos, színtelen, közhelyektől hemzseggő beszédeket, a hanghatás és gondolatcsattanó dolgában minden művészi készséget nélkülöző úgynevezett szónoklatokat, gyakran a szónok kellemesnek alig mondható hangján. Itt érződik meg, mennyire elnyomta az olvasnitudás eláltalánosodása a szép és zengzetes szónoklásra való hajdani törekvést. A beszéd lehetősége és hatalma azelőtt sohasem sejtett mértékben visszatért, az egész nemzethez szólhat ma igazán a szónok — és alig akad örömet keltő, formás, tartalomban is értékes beszéd.

Az előre ki nem dolgozott helyszíni közvetítés a legtöbb esetben éppen olyan unalmas, vontatott, szín és íz nélküli műsorszám volna, mint az átlagember mikrofon előtt való megszólaltatása, vagy a hétköznapi élet egy szakaszának színpadra vitele. A dráma sűrített, összevont életérdekesség sor; ennek kell lenni a jó helyszíni közvetítésnek is. Gyárakból, gazdaságokból, intézetekből,

építkezések és más munkálatok életéből csak hangban tökéletes helyszíni közvetítést adni vajmi nehéz. Ha a közvetítésvezető megszólaltatja a szakembereket, kénytelen előre megírni velük a „szerepet”, különben a legtöbb alig tud valami használhatót mondani. Így viszont mesterkéltséggé lesz a közvetítés, ahogy a hallgatók mondani szokták, csak „olvasnak”. Ezt a helyszíni „felolvasást” azonban jó előadók a stúdióban is elvégezhetik. A helyszíni közvetítések kezdőkorában földtani értekezéseket olvastak fel a bányákból, műszaki tanulmányokat a gyárakból. Később az ellenkező oldalra csaptak át, különösen a németek; íróval megíratják drámai formában az egész közvetítést, kiszerepezték és színészekkel eljátszották a helyszín hangjaival, mint hangkulisszákkal. Nem rossz, de drága megoldás, ennyi pénzen hangdrámákat is lehet előadni és azok mégis csak érdekesebbek. Ma a lemezre, film- vagy acélszalagra vett, stilizált hangriportok kora divik; gondos helyszíni tanulmányok alapján egybegyűjtik a helyszín hangjait, eredeti beszélőket állítanak be s lehető változatosságban tálalják. Legújabbán azzal teszik rádiószerűvé a közvetítést, hogy a helyszín dalos-muzsikás, tréfacsinálós embereit is megszólaltatják; például gyári közvetítéseknél munkások és tisztviselők énekelnek, harmonikáznak, gyári, műkedvelők tréfálkozó, a gyár életéből vett jelenetet adnak elő. Az amerikai rádiók lemezre vagy film-, acélszalagra vett helyszíni közvetítéseket sohasem adnak, ezt a közönség megcsalattatásának tartják. Nem kedvelik a lemezre, szalagra vett közvetítést az angolok sem.

A művészi események helyszíni közvetítései hangversenytermiek, színháziak vagy szórakoztató helyekről valók. Fő, sőt túlnyomó anyaguk a zene, mely beszélő közvetítésvezetőre nem szorul. Ezekről később még szólunk.

4. MŰSORSZERKESZTÉS

Műsoridő. — Zene és próza aránya. — Műsorigazgatás. — Párhuzamos műsoradás. — A műsor egybeállításánál közreműködő tényezők: műsorosztályok, irodalmi és zenei tanácsadók, közönségképviselők, állami előzetes és utólagos ellenőrző közegek. — A műsort végrehajtó tényezők: írek, előadók, színészek, zenészek, bemondók, rendezők, műszaki emberek. — Műsorhirdetés.

Mikor érnek rá az emberek rádiót hallgatni? A világ rádióinak műsorai azt bizonyítják, hogy a hajnali órákat leszámítva, mindig. A kezdeti idők napi párórás műsorait a közönség határozott kívánsága a napi 13—14 órás, sőt nem egy helyen napi 18—19 órás, folytonos műsoradássá fejlesztette. Legkorábban (helyi időszámítás szerint) Boroszló jelentkezik 5 óra 30 perckor, a németek többi állomása 6-kor; sok rádió 6—7 közt indul, a franciák is ezek közé tartoznak; az angolok kényelmesek, 10 óra 15 perckor kezdenek. Legfolytonosabb műsoradása a főleg angol nyelvű reklámokból élő Luxemburnak van 7-től 24-ig, gyakran i-ig, sőt 2-ig. A különböző napszakokban nemcsak a műsort meghallgatok száma, hanem foglalkozási» lakóhelyi s egyéb jellegzetessége is változik. Hallgatássűrűség dolgában reggel, délben és este mutatkoznak a legnagyobb számok, de a közbeeső időkben, tehát délelőtt és délután is hallgatnak azért szaporán. A délelőtt az otthon tartózkodó nőké, az iskolai rádióké, a betegeké, az öregeké, meg a csak délután és este munkába menőké. Számba kell azonban vennünk, hogy kisiparosok műhelyeiben, gyárak termeiben sok helyütt egész nap rádióznak. A legjobb vétel természetesen napszállta után van. A főműsor ezért a középeurópai rádiókban a színházi szokásoknak megfelelően este 7 és 9 óra közé szokott esni, a franciáknál $\frac{1}{2}$ 9— $\frac{1}{2}$ 11 közé jut; az olaszoknál 9-kor kezdődik, az angoloknál 8 óra tájon. Időtartam tekin-

tétében számos rádió ragaszkodik a legfeljebb 60 perces határhoz, a darabokat ebbe a keretbe dolgoztatják át, külső közvetítések esetén pedig, ha azok további tartanak, csak részletet adnak, operák-ból például csak egy felvonást. A felolvasásoknak és csevegéseknek, ha nem zenések, nálunk 25—30 perc az időtartamuk, külföldön csaknem mindenütt ennek a fele. Az amerikai rádiózásban bármely természetű műsorszámnál félóra a felsőhatár, ennél hosszabb műsor úgyszólván soha sincsen. Ha meggondoljuk, hogy például a nóta gyakorlati előadási ideje egy perc csupán az ismétléssel együtt, meg kell állapítanunk, hogy rövid műsoridő alatt is rengeteg jót és érdekeset lehet adni. A dologba azonban belejátszanak a gazdasági kihasználás szempontjai is, negyedórás szereplésekért nem fizethet annyit a rádió, mint az egészórásért, hiszen az előfizetési díjat időmérték szerint szedi. Az Északamerikai Egyesült Államok rádióviszonyai a reklámozás anyagi természetéből folynak, iparkodnak a műsorhelyeket lehetőleg felparcellázni és drágán bérbeadni: ez az állapot a nagyvárosi szűk telkeken épült bérházakéhoz hasonló. Mi magyarok ebben is, mint életünk minden más dolgában, szétterpeszkedők, kényelmesek, terjedelmesek vagyunk. E tulajdonságunkból fakad az aránylag soknak tetsző műsorközi szünetünk is. Egyik műsorszámunk nem követi lihegő gyorsasággal a másikat, mint sok külföldi stúdióban. Az emiatt panaszkodók nem számolnak a magyar ember vérében levő tempóssággal, bosszankodnak a szünetjel hallásán. Valójában azért nem sok a szünet, ha valamely műsorszám tíz percnél előbb befejeződik a kitűzött időnél, szünetközi lemezeket iktatunk be.

Sok kísérletezés folyik világszerte a zene és próza helyes aránya körül. Általában az a rend alakult ki már kezdetben, hogy a zene a teljes műsoridő kétharmadát, a szó az egyharmadát

kapja. A fejlődés a prózának kedvezett, mert a hírszolgálat, a sokirányú propaganda, a helyszíni közvetítés szükségletei mind több és több helyet kívánnak. Némely rádióban ezért a zene leszorult a korábbi 70, sőt 75%-ról 57-re, sőt 52-re. Igaz, hogy a zene elsősorban és minden egyéb műsor felülmúlásával a fül birodalma, de a régebbi csak betűkultúra mindjobban átmegy hang útján nyilvánuló kultúrába és így a próza rádiójelentősége egyre nagyobbá válik. Siker szempontjából legüdvösebb, ha a próza meg a zene egy műsorszám keretén belül is minél művészből egybefonódik. A szó magyarázza és értelemmel szépíti a zenét, a muzsika viszont érzelmi mélységet ad a prózának. Az ilyen műsorszámok megalkotása persze nem valami könnyű munka, de ezek a leghálásabbak. Révükön a zene részben visszanyeri a próza által elhódított területeit.

A műsorigazgatás világszerte kialakult vélemény szerint nem irodalmi vagy művészi szakember kezébe való. Olyan ember kell a legkollektívebb szórakoztató és művészeti intézmény élére, akinek nincsenek semilyen irányban természetes elfogultságai, aki tehát nem Mozartot érti könnyű zene alatt és nem tartja természetesnek, hogy a munkából este hazatérő ember klasszikus irodalmi tanulmányokra vágyódik. Csak a közönség szívével és eszével és csak a közönség színvonalának folytonos átérzésével lehet rádiót igazgatni. A műsor anyagának összehordása természetesen osztályok munkája, de a műsor szerkesztés csak egyetlen ember tervszerű és alaposan átgondolt tevékenysége lehet. Ez az ember a rádió agyközpontja, ötletek kezdeményezője és elbírálója, a műsor egyensúlyának megteremtője. Munkaköre legjobban talán a lapszerkesztőéhez hasonlítható. Hogy azonban a műsor teljességét, vagyis a zene mellé a felolvasásokat, hangdarabokat miként állítsa egybe, arra a rádióban semmi

olyan útmutató nincs, mint a régibbfajta művészi és szórakoztató intézményekben, vagy akár a lapszerkesztésben ma is megvan.

A nagy napilapok már régen eljutottak oda, hogy külön vidéki, külön fővárosi számokat adjanak ki az igények különbözősége szerint. Ezt a gondolatot utánozza a rádióban a párhuzamos műsor. Olyan országokban, hol már régebben is megvolt a kultúra arányos megoszlása a főváros meg a vidéki központok között, a vidéki nagyvárosokban felállított stúdiók már párhuzamos műsort is jelentenek a maguk önálló műsor-szerkesztésével. Ilyen például Németország, melyben tizenkét birodalmi adóállomás műsora fut párhuzamosan. Nálunk erről már csak azért sem lehet szó, mert egyetlen vidéki városunk sincs olyan fokon, hogy egésznap jó műsorral egymaga tudna fővárosi erők igénybevétele nélkül gondoskodni. (Kassa sem, melynek önálló stúdiója is van.) Az angol mintára kezdettől fogva a kettős műsort tartották célszerűnek a két alapigény kielégítésére a magyar rádiózásban. Sokan, kivált a külföldi tapasztalatokat nem ismerők, azt hitték, hogy a párhuzamos műsoradás egyszerre megold minden műsorbajt; minden időben lesz könnyű és nehéz zene, tömegszórakoztató és magasfokú műveltséget jelentő műsorszám egyszerre; mindenki mindig azt vehet, amit óhajt. A gyakorlatban Budapest I. és Budapest II. hatása és hasznavehetősége nem e várakozásnak megfelelően alakult ki. A két állomás adóerőssége és vételi lehetősége között levő különbség minden ellenkező igyekvés ellenére is rangsort teremtett a két párhuzamos műsor között, ami önmagában ugyan nem nagy baj, hiszen Budapest I. a népies, könnyebb műsoroké, Budapest II. pedig általában a kevésbé népies komoly zenéje és tudományosabb ízű felolvasásoké. Budapest II. azonban mindjárt kezdetben nagy tehertétellel indult, átalakítást kívánó

kedvezőtlen hullámhosszával s az állomásnak nem lett meg a kívánt sikere. Hallgatóinak száma mind-
ezideig aránylag csekély; a külföldvevő-készülé-
kek terjedése folytán az előfizetők elég jelentékeny
részének nincs is Budapest H-re szüksége, egy-
szerűen átmegy valamely jólvehető külföldi állo-
másra, ha Budapest I. műsora éppen nem az,
amit szeretne. Hogy a párhuzamos műsor nem
feltétlen szüksége a rádióközönségnek, azt
éppen a legjobb rádiós kisországok példái bizo-
nyítják: Dánia, Európa és egyben a földkerekség
legelső rácaországja mindmáig csak egyetlen
műsort ad (vidéken csak közvetítőállomásai van-
nak), ugyanígy Svédország, melyben már egész
közigazgatási kerületek telítve vannak rádióval
(minden háztartás bír rádióvevőkészülékkel); e
rádiósűrűség mellett Svédország is megelégszik
egy műsorral és annak sok, pusztán csak közvetítő-
állomásával. A németek, franciák, olaszok, len-
gyeiek, sőt bizonyos mértékig az angolok is
közös műsort adó állomáscsoportokba foglalják
egybe korábban egészen önálló műsorral dolgozó
párhuzamos műsoraikat; ez az összevonás lehet
az egész nap nem helyi vonatkozású műsor-
számaira kiterjedő, lehet csak egyes műsor-
számokat érintő; mindegy, a jelenség azt bizo-
nyítja, hogy a párhuzamos műsorok minden-
hatóságába vetett hit csökkent. Műsorszerkesztési
előnye feltétlenül van a párhuzamos műsornak,
számos olyan műsorszámot, melyet adni kell, de
csak kisebb kört érdekel, így mégis el lehet he-
lyezni y a legfőbb műsoridőben pedig mégis két-
féle, elütő jellegű műsorszám fut s a csak hazai
műsorra szorítóközönség egy része válogathat.
Igazi értéke persze csak akkor van a párhuzamos-
ságnak, ha mindegyik műsor egyforma adóerősé-
get kap.

A műsort tervező és egybeállító tényezők
számosak. Maga a műsorigazgató mint központi

kezdeményező és kitaláló működik, de egyetlen ember már a kezdet kezdetén sem lehetett elegendő erre a munkára és a segítő egyének mellé lassanként kiépültek a különböző műsorosztályok. Nálunk az első időkben csak zenei és prózai osztálytagozódás volt; aránylag későn alakult ki az egységes prózai osztály különböző feladatkörei alapján a külön drámai, külön irodalmi (felolvasások, szavalatok), külön hírszolgálati és helyszíniközvetítési osztály. A külföldi rádiók közül számosan külön osztályt tartanak a tarkaesteknek és egyéb, vegyesműfajú szórakoztató egybeállításoknak, legfejlettebb ezek közül az angol rádió úgynevezett variétéosztálya. A német rádióban szinte kezdettől fogva dolgozik a műsorötletek osztálya, mely állandóan új műsorszámok és műsorfajták kitalálásával foglalkozik és figyeli a külföldi rádiókban mutatkozó újszerűségeket. Az egyes műsorosztályok hétről-hétre vagy hosszabb időtartamra szóló javaslatot nyújtanak be a műsorigazgatónak. Nyilvánvaló, hogy a műsorosztályok nem élhetnek tisztán csak a beküldött vagy felajánlott anyagból; nekik maguknak is kell kezdeményezniük és kidolgozásokra megbízásokat adniok. Legkevésbé a zenei osztály mellőzheti az előadó művészek által megszabott műsort, mert hiszen az énekes vagy hangszerművész maga tudja legjobban, mit adhat elő leghatásosabban; de szükség van a beküldött, tehát nem előzetes felkérésre írt anyagra a többi osztályban is, hiszen a kellő frisseséget és az élettől való kapcsolatot csak így biztosíthatja a rádió. A két úton, azaz szabadon beküldött és felkérésre adott műsoranyagból megfelelő elbírálás után elfogadott anyag lesz; az elbírálás módszerei nagyjában azonosak minden rádiónál, a bírálatok száma azonban eltérő. Vanak stúdiók, melyekben öt lektornak is kiadnak nagyobb műveket, hogy a személyi elfogultságokat és melléfogásokat az elbírálás részéről lehetőleg

kiküszöböljék. E lektorok között külső szakemberek is vannak. Az osztályvezetők elfogadási vagy elutasítási javaslatait különféle összetételű műsorbizottságok beszélnek meg, végső fokon ezek döntenek. A különleges rádióműfajok kialakulására és fejlődésére nézve a döntések rendkívül nagyfontosságúak, mert a szerző más rádiónál nem cáfolhat rá az esetleg kedvezőtlen ítéletre úgy, mint azt a könyvkiadásnál, színháznál, hangversenyelőadásnál megteheti. Amely országban egy rádió van, ott az elutasítással szemben a szerző tehetetlen.

Az ilyen igazságtalanságok kiküszöbölhetésére meg az anyagkiválasztás, előadómegválogatás megkönnyítésére számos rádió irodalmi, dramaturgiai és zenei tanácsadókat kér fel közreműködésre. A filmalkotás mintájára terjedő szokás — kivált a mozaikszerű tarkaestek, szórakoztató hangképsorok megteremtésénél — az író vázlatának megbeszélése és együttes igazgatósági kiépítése. Több helyen a közönség választott vagy kiszemelt képviselőit is belevonják a műsormegbeszélésekbe; a közönség választott képviselői néhol szavazati joggal bírnak a műsorbizottságokban is. Ha mindezek a beleszólók valóban rádióhoz értő és rádiót szerető kezdeményező szellemű emberek, akkor hasznára is vannak a műsornak; annál nagyobb baj, mikor csak passzív szerepre képesek, csak kifogásolnak és visszavetnek. Az ilyen, csak elvetni tudó emberek legnagyobb akadályai a műsorigazgató hatásos munkájának.

Természetes velejárója minden rádióműsornak az igazgatási munka, mely túlnyomórészt csak írásbeli lehet, mivel jogviszonyok pontos feltüntetéséről és kellő időben, megtehető módon való értesítésekről van itt szó. Hatalmas irodai személyzet kell hozzá; ha ez az irodai személyzet nem bír művészi és irodalmi megértéssel, könnyen öncélú bürokratizmus vágányára viheti az egész

munkát az állami közigazgatásból oly előnytelenül ismert mintára. Az európai rádiózásban elég sűrűn esik szó a túladminisztrálástól való óvakodásról; a rádiókhoz, e mindjobban bővülő és felfelé haladó intézményhez sokan igyekeznek bejutni minden országban csak egyszerű hivatalnoki munkára alkalmas emberek, akik munkakört teremtenek maguknak a maguk elképzelése szerint, a műsor időszerűségének és frissességének nem egyszer igazi hátrányára. A rádióigazgatóknak ily módon nemcsak műsorgondjaik vannak, hanem a túladminisztrálás ellen is harcolniok kell, a protekciós törekvések folytonos kivédéséről nem is beszélve.

„A rádió mindenkié, de nem ugyanabban az időpontban!” — mondotta egyszer egy agyonbírált külföldi rádióigazgató. A különböző műsor-szerkesztések a mindenki rádióműsorát két vonalon igyekeznek megadni. Egyiket Goebbels* a német propagandaminiszter fogalmazta meg e szavaiban: „A rádió nem szólhat ma a munkásokhoz, holnap a földművesekhez, nem lehet egyszer katolikus, másszor protestáns. Amidőn a rádió szól, az egész nép ott van a hangszóró előtt. Műsora tehát mindig csak a nép egészéhez szólhat.” A másik irány a holland, csehszlovák, lengyel rádióé: külön műsoróra (sőt egész rádió, mint a hollandoknál) a felekezeteknek, külön a gazdáknak, külön a munkásságnak, a katonáknak.

Lehet a műsor egész évadra előre kidolgozott, mint például az angoloké, akik szeptemberben már nyomtatásban közlik a világ rádióival, hogy mit adnak a májusi műsorukban (az időszerű dolgoknak persze helyethagyva); lehet az újságszerkesztéshez hasonlóan a napi adottsághoz alkalmazott, ilyen a franciáké meg az olaszoké. Mi magyarok öt hétre dolgozunk előre, de bizonyos irányvonalaink vannak az egész évadra. Az időszerűség dolgában műsorunk egyike a legrugékonnyabbaknak Európában.

A műsortervezet negyedhetes, harmadhetes, másodhetes és elsőhetes formájában forog a vele dolgozók kezén, a másodhetes és elsőhetes a sajtóhoz is eljut. Az elsőhetes műsort, mielőtt a nyilvánosságra jutna, átvizsgálják az állam e célra küldött közegei. Nálunk az úgynevezett miniszterközi ellenőrzőbizottság, hivatalos nevén „a rádióműsor ellenőrző és felülbíráló bizottsága” végzi ezt a munkát, tiltójoggal is bír. Az előzetes ellenőrzésen kívül a lefolyt műsorról utólagos ellenőrzést és bírálatot is ad.

A műsort végrehajtó tényezők közül első sorban az írókat említjük. Író nélkül rádióműsor nem képzelhető. A közönség és a rádiósajtó panasza a rádiók sokszor felelnek azzal, hogy a rádió maga nem ír, a kívánságok teljesítése csak az írókon múlik. Kivált a vidám műsorszámok követelésénél hangzik el vajmi gyakran az a válasz, hogy nincsen megfelelő irodalom; azt is halljuk és olvassuk sűrűn, hogy az írók általában kevés érzéket mutatnak a rádió szükségletei iránt, a rádióra való különleges írói alkotások száma kevés és legtöbbször gyenge. Írói részről viszont az a panasz, hogy a rádiók írói tiszteletdíjai világszerte jóval alacsonyabbak az előadó művészek, tehát a színészek, énekesek és zenészek tiszteletdíjainál. Az írók panasza jogos. Író, ha saját maga bármily kitűnően adja is elő eredeti, vagyis rádióra írt művét, messze mögötte marad a legjobban fizetett színészeknek, még jobban a leghírveesebb szólistáknak. Ez az értékelés káros a rádió irodalmára. Magyarázata az, hogy a rádiók kezdetben a hírlapi és folyóirati tiszteletdíjakat vették alapul az íróknál és tudósoknál, bár ezeknél a sajtódíjaknál magasabb összegeket állapítottak meg. A szólisták a nemzetközi értékelés fokozatait alkalmaztatták, sőt eleintén, mikor a rádió még többé-kevésbé ismeretlen intézmény volt a mai erejéhez mérten, a rádióvezetők a hangversenyekénél sokkal nagyobb

tiszteletdíjakkal igyekeztek a vonakodó nagy neveket becsábítani. A színészeknél a próbára fordított időt számítják sokkal értékesebbnek, mint az írónál a megírásra szánt időt.

Általában azért kevés a rádióban előadni nem akaró író. Inkább a műfajokkal van baj: az elbeszélés nem túlságosan kedvelt mikrofonműfaj, csevegések hasonlíthatatlanul jobban kellene, a csevegő írók száma meg kevés.

Volt idő, mikor a bemondókat szinte azonosították a rádióval; a bemondónőkkel pedig csaknem primadonnakultuszt csináltak minden országban. Ma tisztábban látja mind a közönség, mind a bemondó a bemondók feladatkörét, de a korábbi lelkesedés még mutatkozó jelei mellett valami diadalmaskodni kívánó fölényes nyelvbtlás- és hibáskiejtés-vadászat kapott lábra. Sokan a bemondó legnagyobb értékét a sok idegen nyelven való mennél tökéletesebb beszélésben látják. Nálunk a bemondók idegen nyelvű kiejtésével hasonlíthatatlanabban többet foglalkozik a felszólalni szerető hallgatóság, mint a jóízű magyar beszédükkel és magyar művelődésismeretükkel. A legtöbb külföldi rádióban csak az ország nyelvén történik a műsorszámok bejelentése, kivételt csupán nagy, nemzetközi jellegű eseményeknél tesznek. Bennünket az esti órákban történő háromnyelvű műsorbejelentésért kedvelnek külföldön, vannak, akik még angol és olasz bemondásokat is kérnek, ami persze az amúgyis hosszadalmas műsorközlést még hosszabbá tenné. Érdekes megemlíteni az angol rádió szokását: ott a bemondók személytelenek, nevüket egyáltalában nem is közölték hosszú ideig.

Aránylag kevésbé vagy egyáltalán nem ismeri a nagyközönség a rádiórendezők munkáját. Nem a hangdarabok rendezéséről szólunk itt, ezek rendezőinek nevét a műsor közreadja. A rádiórendező az az ügyeletes tisztviselő, aki a »műsört

vezeti és teljes hatalommal intézkedik minden felmerülő esetben a műsorszolgáltatás alatt. Az ő utasítása szerint járnak el a bemondók és mindenfajta előadók. A rendező a rádió hivatalos füle, ő ad hangerősségszabályozó utasításodat az előadóterembe meg a műszaki helyiségebe. Jegyzéknaplót vezet a műsoradás minden eseményéről, bírálatot is ad a rádiószerúségről és élvezhetőségről. Egyáltalán a rendező a rádió intézményének megszemélyesítője, mindenért ő felelős és mindenről kell tudnia.

A névtelenségben és ismeretlenségben a rendezők mögött következnek a műsoradás műszaki emberei: a mérnökök, műszaki tisztek és műszerészek. A mikrofontól az adóállomás antennájának kisugárzásáig ők gondoskodnak a közönség szórakozásának minden műszaki feltételéről. Közülök a legjobbak a hang valóságos műszaki művészeinek bizonyulnak.

Rendkívül fontos tényező az összeállított és végrehajtandó műsor kellő időben és módon való közzététele. A rádió felolvastathatja mindennap következőnapra műsorszámait, az érdekesebb eseményeket számos külföldi rádió példája szerint előre meg is beszélheti egy-egy műsorhét foglalatában. Ez azonban nem elég; a hallgató nyomtatott heti műsort akar előre, mégpedig hazait is, külföldit is. Az egyes országok rádiói között nemzetközi megállapodás van arra, hogy csak egymásnak küldik meg műsorukat s azokat valamely ország területén az ott illetékes rádió engedélye nélkül közölni nem szabad; továbbá, hogy műsort legkorábban csak a műsorhét kezdése előtti pénteken szabad nyomtatásban közreadni. Némely országban a rádió csak a maga hivatalos műsorlapjában adja ki a műsort, másutt nem; itt tehát a műsorhirdetés a rádió jövedelmét még fokozza (ilyen például Anglia). Másutt tart a rádió hivatalos műsorlapot, de más műsorlapoknak, sőt

napilapoknak is rendelkezésre bocsátja a műsort közlés céljából. Anyagilag nem hasznothajtó, de széleskörű hírverés szempontjából megfelelő a magyar műsorhirdetési rendszer, mely napilapok heti mellékleteként is kiadatja a műsort. E műsorhirdetésért a napilapok díjazást nem kapnak a rádiótól, sőt a rádió köteles a műsort nekik ingyen kiadni. A rádió propagandahíreinek közléséért azonban bizonyos összegeket fizet a társaság lapoknak.

5. A KÖZÖNSÉG A MŰSORRÓL

Műsorbírálat: rádiókritikusok, közönségtetszés- és nem-tetszésnyilvánítások. — A különböző társadalmi rétegek és foglalkozásfajták megmutatkozása a rádióhallgatásban.

— A rádió népmozgalmi jelenségei.

Taps a rádióban nincs, egy műsorszámfajtának szóló kasszasiker sincs. Rendszeres, nagy-képzettségű és rádiót szerető esztétikusok által írt műsorbírálat sem tud kialakulni több okból. A műsorszerkesztésnek komoly és nagy szüksége van a rendszeres rádiókritikára, a közönség véleményének állandó ismeretére, de sajnos, csak rap-szodikus és alig-alig átgondolt véleményeket kap. így van ez világszerte. Napilapok és folyóiratok könyv- és színdarabbírálat módjára rádiókritikát csak elvéve iratnak, csakhamar azt is abba hagyják. A hangkultúra újra való feltámadása még nem hódította meg a betűkultúra esztétikusait, ez az egyik korlátozó ok. A könyv nem múlik úgy el, mint a hang, rögzített a tartalma és a bíráló ráérő idejében bármikor előveheti. A színdarab bírálata szintén nem kívánja a folytonos színháznak élést

úgy, mint a rádióműsor kritikája a hangszóróhoz kötöttséget. A kényelmi szempont tehát a második korlátozó ok. A rádió mindjárt kezdetben a nagytömegeké lett, egyszerű embereket derítő vagy művelő műsorszámait lenézték a kritikusok voltukat nagyratartó esztétikusok és esszéírók. Az igazi kritikaírás tanulmány a tárgyalt műalkotásról, sokak szemében önálló irodalmi műfaj, melynek a műalkotás pusztán alkalom a megszületésre. A rádióműsor félórás-egyórás számai ily kritikai tanulmányok írására nem serkentenek, a műsorszerkesztés egésze pedig sokfelé ágazó műfajtaival már túl van a kritikus érdeklődési területén. Napilapok a színházi és mozirovat példájára a rádiórovatot is üzletnek fogják fel gyakran; kezdetben a rádiórovatot mindenütt a világon hirdetési ügynökök látták el, akik a rádiógyárakat és cégeket látogatták hirdetésszerzés céljából s hogy a hirdetések rovat szövegébe illeszthessék bele, írtak is a rádióról. Komoly műsorkritikai irányítás rádióesztétikai alapelveket vihetett volna a hallgatóság lelkébe, de ez a felsorolt okok miatt elmaradt.

A műsorszerkesztés a sötétben tapogatódzott, a közönség mind többet és többet követelt. Aki valamely művészi, irodalmi vagy pusztán szóraztatási szolgáltatásért rendszeresen pénzt fizet, megszokta, hogy kedvteléseiben a fizetség fejében akadálytalanul kiszolgálják és érték csak az lehessen, amit ő maga annak tart. Színház, hangversenyterem, előadói asztal ezt az igényt könnyen és természetesen kielégítheti, mert hiszen mindenütt a nagyjában egyigényű és egyazon értékelést valló emberek csoportosulnak benne. Senki sem vitathatja, hogy a Vígszínház közönségének lelki berendezését világos tünetek választják el a Nemzeti Színházétól; a cigányzene kedvelője nem téveszthető össze a hangversenytermek áhítatos rajongójával; a napilapok és folyóiratok

olvasói világnézet, foglalkozás, politika és vallás szerint tömörülnek. Egy-egy ilyen csoportnak világos lelki körvonalai vannak, azonos lelki feltételek alapján lépnek beléjük az emberek; a másszükségletűek pedig maguknak való intézményeket teremthetnek és tarthatnak fenn. A ki-elégítés, a mindenkit megnyugtató szellemi ellátás feltételei itt tehát többé-kevésbé megszabottak. Rádió azonban a dolog természetének megfelelően nem lehet olyan sok, mint ahány műveltségi fok és igény; rendszerint egy rádió működik a kisebb és egynyelvű országokban, de nagy országok sem állíthatnak egész sor helyiadót. A rádió az első igazi kollektív szórakoztató és művészi intézmény az emberiség életében. Minden, ami eddig volt.; a rádióstömegekhez mérten csak kis csoportoké, melyek összeütközés nélkül élhettek egymás mellett arisztokratikusabb vagy népszerűbb szórakozási és művészeti formáiknak.

A „tömegízlés”-től irtózó nagyon igényes kis csoport lelkivilágát a rádióműsorszerkesztő nem vallhatja magáénak. A „kiválasztott kevesek” elefántcsonttornya meg a rádióállomás antennája több okból sem lehet azonos. Vitathatatlan, hogy a rádió az egész nemzeté, tehát a politikai határokon kívül és belül élőké egyaránt; az is kétségtelen, hogy a nemzeten belül pedig elsősorban az anyagiilag kevésbé tehetőseké, azoké, akiket népnek szoktak nevezni. Nyilvánvaló az is, hogy a legmagasabbrendű alkotásokkal az egésznapos műsort ellátni nem lehet. A műsorszerkesztés tehát egyik oldalról hódol a „tömegízlés”-nek, másfelől azonban munkájával köztudatba viszi azt az örök igazságot, hogy a nemzet kultúrája a pusztá szórakozáson túl kezdődik. A rádió óta ezért más tartalmat kapott a tömegízlés fogalma; ha tárgyilagosan vizsgáljuk embertársaink lelkét, be kell látnunk, hogy a szakadatlan művészi megismerés folytán a tömegek lelke nemesebb és színesebb

lett. A rádióműsorszerkesztő iránytű nélkül is megtalálta az utat, szórakoztatott és azt is elérte hangokban kifejezett kultúrájával, hogy több ember tudja ma Erkel, Arany, Mozart, Beethoven, Verdi, Goethe nevét, mint a csak betűkultúra idején bármikor.

A közönség megnyilatkozási módja a rádióhoz vagy az előadókhoz intézett levél. A színészek és más előadók dicsekvései nyomán azt hiszik az emberek, hogy özönével írja leveleit a közönség. Nem így van. Dicsérő levelekben hallgatóságunk elég fukar; újabban azonban már vannak olyan levelek, melyek a rádió nagy céljainak és összefüggéseinek felismeréséről tanúskodnak és felül-emelkednek az egyszerű, naiv köszönésen. Általában azonban megállapíthatjuk, hogy nagyon meg kell mozgatnia valamely műsorszámnak a lelkeket, hogy a kezek dicsérő írásig eljussanak. Legtöbben azzal, hogy meg vannak elégedve, befejezettek tartják a dolgot. A dicsérő levelek egy alfaja az előadó által megszervezett levél-áradat, ezt azonban a gyakorlott szem éppúgy felismeri, mint az önlevelet. Gáncs hamarabb íródik, de itt az a mindnyájunk által ismert, izgékony lélekfajta mutatkozik meg elég sűrűn, mely mindig hibát és mulasztást szimatol és boldog, ha rosszat olvashat rá valakire. Gyakori a bosszúálló vagy versenytársi levél, természetesen kifogásoló tartalommal. A levelek jórésze személyt dicsér vagy kifogásol és így nem egyenesen a műsorra vonatkozik. Külön csoport a tudálékosoké, ezek adatokba kötnek bele néha igazsággal, néha a félműveltség mulatságos fölényével. Egy jellegzetes példa igen szembetűnően mutatja ez utóbbi tulajdonságukat. Megemlítette egy előadó, hogy a Parzival-époszt Wolfram von Eschenbach írta. Másnap felháborodott levél jött a következő tartalommal: „Az előadók és lektorok tudatlansága szinte hihetetlen. Szomorú, hogy a hallga-

toknak kell kioktatni a rádiót ilyen elemi dolgokra, hogy: 1. nem eposz, hanem opusz, ebben az esetben azonban legmegfelelőbb a „zenedráma” megjelölés; 2. a Parsifalt nem Wolfram von Eschenbach, hanem Wagner Richárd írta, mégpedig mind a szövegekönyvét, mind a zenéjét; 3. Wolfram von Eschenbach nem költő, hanem Wagner Richárd által költött alak, a Tannhäuser című opera egyik szereplője. Számos megbotránkozott rádióhallgató nevében H. M.” E tudálékosok kötnek bele mindig a bemondók nyelvbottlásaiba is. Korunk általános kollektív szellemének megfelelően a legtöbb közönséglevél a tömegek nevében szól: „számos hallgató megbízásából”, „az előfizetők túlnyomó többsége nevében”, „a közönség 90, ha nem 99%-a ugyanígy vélekedik” stb. Az első felháborodásban írt levelek néha nemcsak haragos, de egyenesen sértő tartalmúak; a betelefonálások a legkedvesebb elragadtatástól a durva leszólásig minden fokozatot végigadnak. Az igazi termékenyítő közönségkritika nem a haragos követelődzésből, hanem a rádió szeretetéből fakad, udvarias kérő vagy figyelembeajánló levelek értékes ötleteket szoktak felvetni. E jelenségek nem egyedül a magyar rádióközönség, hanem az egész világ rádióéletének jellegzetes tünetei. Nemzetközi az a tapasztalat is, hogy a beérkező levelek sohasem azonosíthatók a nagy hallgatótömegek véleményével. A túlnyomó többség nem levelez. Azt mondja például a svájci rádió egy hivatalos beszámolója, hogy „ha a beérkező levelek óhajai szerint állítanók össze a műsort, egyéb sem lenne benne, mint jódlizás, ländler meg sportriport.” Másutt a sajtó zenekritikusainak állandó „színvonalkövetelés”-e nyomán arról panaszkodnak, hogy a komoly zene rajongói leveleikben a legklasszikusabb könnyű zenét is kiirtanák. Ha a beíró rádióhallgatók az egész közönség kis részét teszik,

az is bizonyos, hogy a levelezők nagy része az ellentmondást nem tűrőkből kerül ki. Olyanokból, kik hivatásukból folyón egész életükben parancsolnak és ítélnek, nyugdíjas korukban pedig örülnek, ha a beírással ilyen természetű munkához jutnak.

Minthogy a közönség igazi óhajának és bírálatának a beérkező levelek a mondottak szerint nem tükröi, más megállapító eszközöket kell keresni. A pénztári jelentés, mely mindenütt a megelégedés és a siker fokmérője, a rádiónál nem helyzetmutató iránytű. Az előfizetők számának emelkedése ugyanis számos más tényezőtől is függ, nem csupán a műsor jóségától. Az ország általános jóléte, a kereseti viszonyok javulása, a lakosság foglalkozása, az ország földrajzi fekvése, villamosításának foka, a városok száma, a rádiópropaganda milyensége, a kormányzatnak a rádió ügyében mutatott álláspontja mind-mind hat az előfizetők létszámára, de azért nem mutatja a műsor megfelelő vagy kifogásolható voltát. Svédországban hat és fél millió lakos mellett több mint egymillió rádióelőfizető van, a létszám rohamosan emelkedik annyira, hogy több kerületben elérték a telítettséget, azaz minden háztartásnak van már rádiója — és mégis, 1937 őszén a nagy hallgatószervezetek ultimátumot intéztek a rádiótársasághoz, szórakoztatóbb és derűsebb műsort követelve. Nálunk a műsorral való elégedetlenség címén mindössze 0-5% mond le az előfizetésről, ami nem jelenti persze azt, hogy 99-5% mindig és mindennel meg van elégedve. Nem elegendő a rádió vezetők úgynevezett közönségismerete sem. Nem egyszer előfordul, hogy bizonyosak a közönség ütőerén hitt kezük megérzéseiben és irtóztató balsiker követi egy-egy kirakati műsorukat. Úgy szólván minden rádió megpróbálkozott már az előfizetők megszavaztatásával. Költséges és ezért gyakran nem ismételtető eljárás, a magyar rádió

1933-ban élt vele s ekkor a szavazás eredményei a következők voltak (a számok a szavazatok százalékait adják):

Opera	{igen 46% {nem 54%	Tudomá- nyos és művészeti felolvasás	{igen 78% {nem 22%
Klassz. zene	{igen 47% {nem 53%	Néprajzi helyszíni közvetítés	{igen 66% {nem 34%
Katona- zene	{igen 91% {nem 9%	Színmű	{igen 87% {nem 13%
Cigányzene	{igen 93% {nem 7%	Színházi helyszíni közvetítés	{igen 86% {nem 14%
Vidám csevegés	{igen 84% {nem 16%	Vers	{igen 55% {nem 45%
Operett	{igen 83% {nem 13%	Ismeret- terjesztő- előadások	{igen 74% {nem 26%
Tarkaest	{igen 92% {nem 8%	Sportköz- vetítés	{igen 68% {nem 32%
Szépirod. felolvasás	{igen 73% {nem 27%		

Első helyen tehát a cigányzene áll, ami, mint mi magyarok jól tudjuk, cigányzenekar által előadott magyar nótát jelent; külföldiek azonban sokszor a cigány faj saját zenéjének hiszik. Meglepő a színházi helyszíni közvetítés és a vers nem

várt kedvelése. A szavazás időpontja óta természetesen műfaji változások következtek be, az előadásmódok tekintetében szintén újabb megoldások adódtak, de nagyjában és egészében ma is ez a rádióközvélemény tükrözi.

Az angol rádió a közönségóhajok és bírálatok kipuhatólására eredeti és egyéni módszert követ. Felkér ugyanis országszerte mindenfelé rádiósűrűség szerint megállapított számban lelkes rádióhallgatókat, hogy időszakonként számoljanak be az általuk állandóan hallott és tudakolt véleményekről. A felkért figyelőket a legkülönbözőbb foglalkozási, műveltségi és társadalmi rétegekből válogatják ki. Jelentéseiket az igazgatóság a legkülönbözőbb szempontok szerint feldolgozza és egybeveti.

A németeknél a nemzeti szocialista pártszervezet rádióközületeinek ülésein hangzanak el a hallgatók véleményei, melyeket a vezetők továbbadnak a magasabb pártegységek vezetőinek. Így jut el a közönségóhaj a birodalmi rádiók inténdánsaihoz és központi főintendánsához. A vezetői elvnek megfelelően felülről is megnyilvánulnak óhajok, ezek a legparancsolóbbak, de tárgyilagos megfigyelés szerint a legszélesebbkörű tömegek, földművesek, munkások, kisiparosok, egyszóval a népnek nevezett rádióhallgatók szükségleteihez és igényeihez igazodnak.

A francia állami rádiózásban a teljes parlamentarisztikus elv érvényesül. Minden előfizető szavaz a titkos rádióképviselőválasztáson, melyen műsorpártok bocsátkoznak alkotmányos harcra. A képviselők szava szerint igazodik a helyiadó műsorszerkesztése.

Az északi államokban a fejlett rádióegyesületi és hallgatóköri élet alakítja ki a rádióközvéleményt.

Bárhogy van is a különböző államokban, egy jelenség állandó mindenütt s a rádió szakemberei

ezen sokat mulatnak: saját országa műsorát a legtöbb ember aláértékeli, sőt szidja és a külföld műsorát magasztalja. A maga országáéval szembeállítja az összes többi országét, hogy ott inkább találhat kedvérevalót abban a pillanatban, mikor éppen rádiózni akar. Ha készüléke például 50 külföldi állomást hoz jól, úgy az ötven műsor „külföld” gyűjtőnév alatt mint mennyiségre és minőségre egyetlen tényezőként szegeződik neki az egy szál hazai műsornak. Mint általában hazájuk minden országos intézményével, úgy a rádióval is elégedetlenkednek az emberek. Hazánkban Bécs még egy darabig a németekhez való csatlakozás után is a kultúra netovábbját jelentette sokaknak, a bécsi rádió jósága főütőkártya volt a magyarral szemben, ugyanakkor az osztrák rádióközönség, kereskedelem és ipar elkeseredve szidta a saját műsorát és a sajtó nem egyszer a magyar műsor változatosságát és élénkségét állította oda mintául.

Szóltunk már a mezőgazdasági foglalkozásúak Európa-szerte mutatkozó csekély rádióelőfizetői arányszámáról, mely nálunk 6.2%, de a legtöbb országban is e körül mozog s a kétszeresét alig éri el valahol. Ez a jelenség mindjobban foglalkoztatja a kormányok földművelési vezetőit és a rádiók irányítóit. Az egyéb foglalkozási ágazatokból elsősorban kell kiemelnünk a különféle napszámosok csoportját, mely 3%-ot tesz ki előfizetőink között, tehát a mezőgazdaság rádiósainak felét! Az iparral foglalkozók igen jelentékenyen jobb rádiósok a mezőgazdaságiaknál, számuk 21.2%. A kereskedelem 14.9%-kal szerepel. Mint minden államban, úgy nálunk is lelkes rádiósok a közalkalmazottak és az értelmiségi szabadfoglalkozásúak, ez a két csoport együtt 22.5%-át, azaz közel egynegyedét teszi az összes rádióelőfizetőknek. Elég szép számmal rádióznak a nyugdíjasok, tőkésék, magánzók, arányszámuk 13.3%. A köz-

lekedés körébe tartozó foglalkozásúak élénk érdeklődést mutatnak 7.3%-os résztvevésükkel és nem kicsinyelhetjük le véderőnk tagjainak rádióbuzgalmát sem, mert hiszen 3.4%-os arányszámukat csak a tiszti- és törzsaltiszti kar adja. A detektoros készülékek száma évenként 5—6%-kal fogy, 1938-ban a hallgatók egyhatoda hallgatott még detektorossal Magyarországon.

Leggyérebb a rádiózás országunk északkeleti részén, kivált Szatmár megyében; de érdekes, hogy az ellenkező nyugati véglet, Sopron vármegye következik gyérségben utána. Törvényhatósági joggal felruházott városaink közül Hódmezővásárhely a legkevésbé rádiós, valamicskével jobb, de azért még szintén gyéren rádiózó Kecskemét. A vidék arányszáma több éven át állandóan 65%.

Egyelőre a világ minden országában felfelé megy a rádióhallgatók száma, visszaesés csak nyáron mutatkozik átmenetileg, de ez az évaddal jelentkező apadás is csökken. A magyar rádió népmozgalmi történetében egyszer volt csak mintegy 10%-os, tehát nagyobb visszaesés, mégpedig 1933-ban, a gazdasági válság mélypontja körül. Azóta állandóan emelkedünk, bár távolról sem az idegen országok meredeken felfelé ívelő arányában. Közhangulatunk nem eléggé rádiókedvelő, elég sűrűn előfordul, hogy magukat műveltnek tartó embereknek nincs rádiókészülékük, amit többkevesebb szégyenkezéssel vallanak be. A rádiózásnak az a magátólértetődő természetessége, mely oly széppé és tartalmassá teszi a német, dán, svéd vagy angol család életét, már hazánkban is egyfe nő, de még mindig megdöbbenik az embert rádiótlan életükkel olyanok, kik rendszeres rádiószerepeltetésért könyökölnek, sőt a rádióból élnek! Hogy az ilyenek előadói vagy művészi munkája mit ér rádiószempontból a rádió nem ismerése folytán, könnyen elképzelhetjük!

6. AZ ANYAGI ÉS SZELLEMI ÉLET A RÁDIÓBAN

Rádió és mezőgazdaság. — Rádió és ipar. — Rádió és kereskedelem. — Rádió és népgondozás. — Iskolai rádió. — Rádió és honvédelem. — Rádióistentiszteletek. — Rádió és tudomány. — Rádió és irodalom. — Rádió és színház. — Rádió és film. — Rádió és sajtó. — Rádió és képzőművészet. — Nemzeti nyelv és rádió. — Nemzetközi műsorcserek.

A rádió és a mezőgazdaság kapcsolatáról bizonyos vonatkozásokban már szoltunk. Bármennyire kevés is a mezőgazdasági foglalkozású rádióelőfizetők száma a többihez arányítva, a mezőgazdasági kormányok minden országban beleavatkoznak a rádióműsorba. Igen fontos gazdasági érdekek követelik ezt. Nem a mezőgazdasági népművelés a legelső szempont, hanem a mezőgazdasági hírszolgálat, ami alatt az árakról szóló részletes tájékoztatást és a várható időjárás jelentését kell mindenekelőtt értenünk. A gazdálkodók mindennapi életében ezek legfontosabbak. Csak ezután következik a mezőgazdasági népművelés, melyet minden országban a földművelési kormány lát el a rádiókban is. A műsornak ez a része sok berzenkedést idéz elő a nagyvárosi lakosságnál, de az egyetemes nemzeti érdek már mindenütt fölébe kerekedett az aszfaltlélek önző szempontjainak; véleményünk szerint az olyan mezőgazdasági országban, mint a mienk is, minden embernek szüksége van bizonyos mértékű mezőgazdasági tájékozottságra. Rádiószerűség szempontjából jóleső haladás mutatkozik a rádiós mezőgazdasági népművelés terén: a korábbi, kioktató hangú, száraz felolvasásokat szórakoztatva tanító hangképek, párbeszéddek, viták, helyszíni közvetítések kezdik felváltani a magyar műsorban is. Hangsúlyoznunk kell, hogy több, ipari tekintetben sokkal fejlettebb országban jóval bővebb a rádió mező-

gazdasági népművelése, mint nálunk, így Német- és Franciaországban. Különösen jók szórakoztató szempontból is a német, dán és lengyel mezőgazdasági műsorok. Több helyen a mezőgazdasági számok igen nyomatékosan az önellátást szolgálják mindenekelőtt.

A mezőgazdasági fél- és negyedórák mellé mindjobban felsorakoznak az ipari műsorszámok. Két irányuk van; az egyik a kisiparost akarja mindennapi gondjaiban eligazítani és korszerűvé tenni, a másik a nemzet ipari termelését ismerteti a nagyközönséggel. Nálunk az utóbbi irány szerepel inkább; iparpolitikai előadások, ipartelepekről történő helyszíni közvetítések adják az anyagát. Számos országban sűrűn kap helyett az ipari nevelésügy, mégpedig korszerű és szórakoztató alakban; ilyen a németeknél a birodalmi ipari foglalkozásversenyek közvetítése, a norvégoknál a „Foglalkozásom” című pályaválasztási tanácsadó és ismertető sorozat, a cseh-szlovák rádió ifjűmunkás-műsora. Az ipari és kereskedelmi előadások, útbaigazítások a dolog természete szerint kisiparosoknak és kiskereskedőknek szólnak; a forgalom fokozását, a hírverés módozatait, a közönséggel való bánásmódot, az adóügyeket tárgyalják, árvetést, könyvvitelt tanítanak. Mind az ipar, mind a kereskedelem érdekét szolgálja az ipartelepekről meg az áruházakból történő helyszíni közvetítés, melynek nem könnyű a dolga a sűrűn hangoztatott „reklámcsinálás” vádja miatt. A különböző vásárok és kiállítások már szinte természetes hírverő eszközüknek tartják a műsorszóró rádiót; miniszterek, polgármesterek, kamarai elnökök buzgólkodnak valamennyi ország rádiójában a nagyobbjelentőségű vásárok és kiállítások beharangozásában, sokszor félesztendővel is előbb megkezdve hírverő munkájukat. Igen sok országban rendszeresen közli a rádió az érték- és árutőzsdei árfolyamokat, nemcsak a hazaiakat, hanem a fonto-

sabb külföldieket is. A közgazdasági tájékoztatás szívügye úgyszólván minden műsorszervezésnek.

A népgondozásnak különféle műsorszámait alakultak ki Európaszerte. Nálunk a „Mit üzen a rádió?“, az „Asszonyok tanácsadója” és a „Miszsiós üzenetek” ilyen népgondozók, ezek alkalmi munkaközvetítéssel is foglalkoznak. Több országban rendszeres munkapiacrovat, népjóléti hírvonat van előre meghatározott időpontokban a műsorban; érdekes az angol műsorok egy vasárnapesti népgondozási száma: „a heti jócselekedet öt-perce”, mely mindig valamely közjótékonyági intézményre hívja fel a hallgatóság figyelmét. Kormányférjak, városvezetők rendszeres beszámolókat tartanak a rájuk bízott közület népgondozó munkájáról megszabott időközökben. Feltekinthetjük azt a hatalmas arányú közreműködést, mellyel a német rádió a téli segítőmozgalmat, a Winterhilfe-t támogatja. Az északi országok rádiói nyilvánosan megvitatják a legfontosabb népgondozási kérdéseket az összes érdekelteket képviselő szószólókkal. Kiterjedt és rendszeres rovathoz jutottak számos országban a társadalombiztosítási ügyek, körükből minden érdekes jogeset, elvi döntés megbeszélésre kerül.

Az iskolai rádió, mely végre nálunk is megindult 1939 elején s azóta általános elismeréssel működik, csaknem minden európai rádióban széleskörű kiépítettségnek örvend. Nyilvánvaló, hogy különösen a falusi iskolák rádióval való ellátása elsőrendű művelődési feladat; az olaszok odáig mennek ebben, hogy a felnőtteket is beengedtetik az iskolába rádióhallgatásra, hogy így a falu népe kedvet kapjon a rádiózásra. A különféle fokozatú iskoláknak külön-külön iskolai rádióik vannak külföldön, legjobban megszervezett az angoloké, náluk az egész tanévre megvan az iskolai rádió műsora már az előző tanév májusában; az iskolai körzetek külön rádiómegbízottjai előre el-

látják az iskolákat magyarázó nyomtatványokkal és állandóan érdeklődnek tanítók, tanulók óhajtásai iránt. Kétségtelen, hogy az iskolai rádió a tanításnak érdekes és értékes segédeszköze, kivált a jól hangbaönthető helyszíni közvetítések, meg a dalos-zenés előadások formájában; a lelkes és képzett tanár, tanító közvetlen hatásával azonban nem mindig ér fel és így eredményeit túlozni nem szabad. Szerepe azonban több a hallás útján való tanításban, mint az átlagos szemléltető eszközé a szemmel-tanulásban; a rádió ma már a mindennapi élet fontos jelensége s ezért az iskola az élet-renevelésben nem nélkülözheti.

Felette előtérbe nyomult a legutóbbi időkben a honvédelem minden kérdése a műsorszóró rádiókban. A nép lelki katonai kiképzése napjainkban a rádióban folyik, mégpedig korunk főáramlatainak megfelelően népiesen, sportszerűen és szó-rakoztatón. A mintaszerű katonai műsorok nem ismerik a dríllt, mégcsak a tiszt és legénység közti hangbeli távolságot sem. A népi állam népi hadseregének bajtársias hangja érvényesül bennük a parancsoló közlés minden nyoma nélkül. Korunk produkciós tömegvágyának megfelelően legénységi emberek énekelnek, muzsikálnak, tréfálkoznak és beszélgetnek a jól megírt katonai műsor-számokban; a honvédelem érdekeit az ilyen szó-rakoztató beállítás szolgálja legjobban. Meg kell győzni a népet, hogy az ország védelme nem a kiváltságosok, nem a jómódúak védelme, hanem a szegény emberé is, az egész nemzeté. Ehhez mérten átalakul a rádióban minden honvédelmi közlenivaló. Mintaszerű volt a honvédség meg a rádió együttműködése 1938 őszén, a Csehszlovákiától való területvisszafoglalások alkalmával.

Az istentiszteletek rádióközvetítése mindjárt kezdetben a legfontosabb és legóhajtottabb műsorszámnak bizonyult. A katolikus egyház azonban csakhamar kimondta, hogy szentmisét köz-

vetíteni nem lehet, tehát a szentmise alatt a templomból való közvetítés nem jelent szentmishallgatást. A katolikusok számára ezért „istentisztelet, evangéliummagyarázat, szentbeszéd és népének” stb. megjelöléssel adják a rádióműsorok világszerte a szentmise alatti templomi közvetítéseket. Protestánsoknál ilyen egyházi korlátozás nincs. Az északi protestáns államok rádiói mindennap adnak reggel rövid istentiszteleteket, a katolikus országok rádiói csak ünnep-vasárnap. Mindenütt tartanak a katolikusok is, protestánsok is nagyböjti ájtatosságokat részben templomokból, részben magukból a stúdiókból. A papok közül kivált a latin országokban, Belgiumban és Hollandiában, sőt Angliában és Svájcban is sokan a stúdióból való ájtatosság és szentbeszéd hívei; szerintük más a templomi és más a rádió béli papi feladat. A német rádió még a nemzetiszocialista uralom előtt külön rádióistentiszteletfajtát adott, az úgynevezett reggeli ünnepet; felekezeti vonatkozásoktól mentes, mindenkit kielégíteni akaró egységes ájtatosság volt ez — mely valójában senkinek sem kellett. Az Északamerikai Egyesült Államokban szintén divatoztak ezek a mindenki rádióájtatosságai, de lassanként ott is ellenük fordultak a hallgatók. Nem kell a „rádióvallás” istentisztelete, ezzel a jelszóval támadtak neki papok és hívek a felekezeti semlegességre törekvő rádióistentiszteletnek; a „rádióvallás” így lassan eltűnt. A német műsorok a nemzetiszocialista uralom óta is adnak reggeli ünnepet, ez felekezetenlküli, de annál hangsúlyozottabban a totális német állam eszmevilágát és céljait szolgáló istentiszteletféle. Ahol felekezetek istentiszteleteit közvetíti a rádió, az egyes felekezetek rádióbizottságai maguk állítják össze az anyagot, a szónokokat is ők jelölik ki, a rádióigazgatóságok tisztán a közvetítésre szorítkoznak. Az egyházi zenés, művészi szempontból nagyigényű istentiszteletek közvetítése

egyetemes tapasztalat szerint nem oly alkalmas az áhítatkeltésre és a hívek által nem is annyira óhajtott, mint az egyszerű, népénekes istentisztelet, melynek hallgatása közben a hívő azon is „kiénekelheti magát”, akárcsak a templomban.

Több külföldi rádió rendszeres rovatot tart a tudomány haladásának. Rövid beszámoló ez az érdekesebb eredményekről, gyakran a műszakiakról is. Másutt, mint nálunk is, rovatszerűség nélkül kerülnek a műsorba a tudományt népszerűsítő előadások. A népszerűsítésnél egyéb kapcsolata a tudománynak a rádióval alig lehet; az aprólékos tudományos részletmunka nem való a rádióközönség elé, nem is érti, unalmasnak is találja. Nagy tudósokat minden rádió igyekszik megszólaltatni, itt inkább a testi megnyilatkozás érdekes a nagyközönség előtt. Népszerű tudományos könyveket és folyóiratokat számos rádió ismertet.

A könyv- és folyóiratismertetés ügye átvezet a rádió meg az irodalom kapcsolatához. Nyilvánvaló, hogy az irodalmi alkotások a rádióműsor jelentékeny részét teszik. Sőt, a rádióknak egészen külön „hangirodalom”-ra, azaz a rádiómikrofon lehetőségeihez igazodó irodalmi művekre van szüksége, ezekről már szoltunk a műfajokat tárgyaló fejezetben. E helyen azt kell inkább szóvátennünk, hogy az irodalom betűkultúrai, vagyis könyv- és folyóiratbeli részét mennyiben és hogyan szolgálhatja a rádió. Az írók testi és lelki hangja a személyes érintkezés élményeként hat a közönségre az írók előadásaiban. A különböző hangképsorok a nemzet teljes irodalmából adnak idézeteket, állandóan friss emlékezetben tartják tehát letűnt korok íróit is. Irodalomtudományi előadások folytonosan ráterelik a figyelmet az irodalom legérdekesebb kérdéseire. Az irodalmi rendszeres beszámoló szabályszerű időközökben megbeszéli az irodalmi élet jelenségeit, ez a műsorszám külföldi államokban rendkívül elterjedt. A könyv- és

folyóiratismertetés kissé kényes ügy a személyi vonatkozások dolgában oly nagyon érzékeny magyar társadalomban; minden könyvet, minden folyóiratcikket ismertetni nem kell és nem is lehet, a kiválogatás pedig tengernyi sértődéssel járna, mert hiszen a rádió mindenkié. Beleszólnak a dologba a kiadói hírverés nem egészen irodalmi szempontjai is. Ezért mellőzi inkább a magyar rádió a könyv- és folyóiratismertetést, helyette a könyvek és folyóiratok íróit juttatva sokkal sűrűbben szóhoz, ami a rádió és irodalom kapcsolatának mégis legmagátólértetődőbb és legmegfelelőbb fajtája.

A rádió és színház viszonya igen érdekesen alakult. Amint a rádió nagyobb anyagi erőre kapott, tüstént jelentkezett károsultként a színház Európa valamennyi országában. Elsősorban a vidéki színház állt elő mindenütt azzal a váddal, hogy a mozi után a rádió az utolsó életlehetőségeit is elvette. A vád igényperrel járt, a színház részese-
sedést, vagy legalábbis támogatást követelt a rádió-előfizetési díjakból. Temérdek vita folyt róla, árt-e a rádió a színháznak s ha igen, van-e joga a színháznak a rádiódíjak bármely csekély hányadára is? A perdöntés különbözőn történt az egyes országokban. Általános tapasztalat, hogy a rádió a legelső vonalú, mondjuk fővárosi színházaknak nemcsak nem árt, hanem egyenesen segíti őket. Kezdetben borzadoztak a színházak darabjaik helyszíni rádióközvetítésétől, ma egyenesen a darabok életének megnyújtóját, sőt számos esetben megmentőjét látják benne. Ha valamely színház darabja iránt gyengén érdeklődik a közönség Budapesten, a színigazgató rendszerint kéri a rádióközvetítést. Igen sokszor volt darabmentő már a magyar rádió. Segíti a színházat a színészek mikrofóndarabokban való foglalkoztatásával is a legtöbb stúdió. E tekintetben vannak az önálló rádiótársulatoknak is, meg a rádiószerepekre való

meghívásoknak is híveik. Az előbbi kifogástalan hangjátékegyüttest jelent, mivel a rádió így független a színész színházi elfoglaltságától, szabadon rendelkezik mindig minden társulati tagjával, a megfelelő hangok szereplését mindig biztosíthatja. A szabad, egy szerepre való meghívás viszont jóval több változatosságot nyújt, a nemzet legkiválóbb színművészei rendszeresen játszhatnak a rádióban is, a színházak kisebbfizetésű tagjai pedig mellékjövedelmekhez, a színházukénál nagyobbarányú bemutatkozási lehetőséghez jutnak. A színházak segítésének ez közvetett módja, bár a létükben legjobban fenyegetett vidéki társulatokon nem segít. Vannak országok, hol a vidéki színészet, sőt a fővárosi színházak egyrésze is pénzbeli támogatást kap a rádióelőfizetési díjakból, ilyen elsősorban Franciaország, másodsorban Németország. A franciák a párizsi Nagyoperát, a Vígoperát, a Comédie Française-t meg az Odeont részesítik a rádiójövedelmekből a zenés színházakból történő közvetítések és a prózai társulatok stúdiójátéka fejében, kapnak a vidéki színházak is. A németek egyetemes anyagi támogatást nyújtanak a színészeti kamara útján. Hazánkban az Operaház évi ötven átvett operája jelent hathatós segítséget, ezenfelül az operai tagok és zenekar szerződéses foglalkoztatása is. Több ország rádiósközvéleményében az a felfogás jutott túlsúlyra, hogy az előfizető a rádióelőfizetési díjat minőség és mennyiség dolgában egyre fokozandó rádióműsorért fizeti, nem pedig egyéb, bajokkal küzdő intézmények és művészi ágak támogatására. A magyar rádióhallgatók szintén ilyenformán vélekednek; nálunk azonban a rádió és színház viszonya igen kellemesen alakult, mint említettük. A vidéki színészetnek előfizetési díjakból való támogatása helytelen út volna, a rádióhallgató a rádióért fizet s közvetett népjóléti adót nem akar az előfizetési díjába foglaltatni. Az emberi haladás

új eszközei és intézményei nem tarthatják el a rogyadozó régieket is, a nemzeti művelődés korszerű intézménye sokoldalúságával és szinte folytonos működésével ma már sokkal inkább a rádió, semmint a másod- és harmadrangú színház.

A film nem tudott tartós kapcsolatot teremteni a hangrádióval. Eleintén próbáltak mozikból is közvetíteni, e kísérletek azonban egyre jobban gyérültek a tapasztalatok folyamán; ma csak a filmek zenéi és dalai jutnak rádiómikrofon elé, ezek is inkább lemezeken. Sok külföldi rádióban rendszeresen megbeszélik a hét filmjeit, ez a műsorszám bizony reklámizú gyakran, akár a napilapok filmrovata. Nagy szerepe van a filmnek a hangosképesrádióban, a televízióban. Erről utolsó fejezetünkben még szólni fogunk.

Sűrűn foglalkozik a rádió mind a színház, mind a film úgynevezett műhelytitkaival, leginkább helyszíni közvetítések alakjában. Színházi és filmstúdiói próbák kedvelt műsorszámok; érdekesek az úgynevezett színházi keresztmetszetek is, melyekben valamely színház teljes művészi és műszaki személyzete bemutatkozik másfél-kétórás műsorkeretben. Leginkább a németek és angolok művelik.

A rádió meg a sajtó kapcsolatairól már több vonatkozásban szóltunk. Itt inkább azokról a műsorszámokról teszünk említést, melyek a sajtó életével, történetével, munkásaival foglalkoznak. Európa rádióiban mindennap elhangzik 8—10 előadás a sajtóról, érdemeiről és hibáiról egyaránt. A rádiómunkatársak egyrésze lényegében sajtóember, de *újságmondó* és nem újságíró. Ez magyarázza a rádióműsor sok számának hírlapi jellegét. Az igazi rádiómunkatársban éppúgy él az esemény-, élményközlés vágyának minden parancsa, mint a jó hírlapíróban; a rádió-munkatárs azonban hasonlíthatatlanabban nagyobb közönségnek dolgozik, felelősségérzete ezért még

fokozottabb, munkájának ellenőrzése szükség-szerűen nagyobb. A sajtó minden hangfajtája megszólalhat a rádióban, csak a szenzációhajhász sajtóé nem; a hangban kifejeződő sajtó ezért minden országban tartózkodóbb, témában és elmondásban választékosabb az írott sajtónál. Érdekes hasonlattal élve: a hangsajtó sokkal többször használ hangfogót, mint a betűsajtó.

A képzőművészetek válságos helyzete furcsa és nem mindig rádiószerű kívánságokat teremtett a rádióműsorok körül. A bajban levő képzőművészek a rádió szédítőn hatalmas nyilvánosságát akarták s akarják néha még ma is igénybevenni helyzetük javítására. Így születtek meg ezek a halvaszületett műsorszámok, melyekben még a legegyszerűbb észjárású ember is csak rossz helyre vetett mentőövet érezhetett: rajztanítás rádión, híres képek megmagyarázása rádión, képtárak, szoborgyűjtemények rendszeres ismertetése ... egyszerűen feltétlenül látni szükséges, szemnek alkotott dolgok mindenáron való hangba torzítása. A rádiók ezt az áradatot szerencsésen át-vészték már, a „rádiós művészeti nevelés” így dolgozó harcosai mindjobban tapasztalják, hogy semmi visszhang nem jár törekvéseik nyomában. Természetes, hogy a rádióműsorokban jogos helyük van általános képzőművészeti csevegéseknek, vitáknak, híreknek, életrajzoknak, adomák-nak, szóval mindannak, ami a rádió kora előtt is elmondható volt a műtárgyak állandó nézésének szüksége nélkül. Az újabb fejlődés e józan és lehetséges irány felé vezet, érzékelhetőbb sikerrel.

Napjainkban a rádiók útján nyelvvelmi hullám öntötte el az egész világot. Ha a színpad azzal büszkélkedhetett valaha, hogy a nemzeti nyelv oltára és védőbástyája, mivel jellemezhetjük a nemzet millióihoz szóló rádiót a mintaszerű beszéd, nyelvi öntudatosítás és nyelvvelmi szemponyjából?! Minden rádiónak van állandó

nyelvgondozó rovata, mely több-kevesebb nyelvgyomlálási lázzal működik. A hatalmas nyelvvelermi áramlat ugyanazon jelenségeket érezteti világszerte. Mindenütt vannak kérlelhetetlen nyelvtisztogatók, akik minden idegen szót és kifejezsmódot kiirtának, mindenütt vannak az idegenszerúségeknek és átvett szavaknak védelmezők; mindenütt vannak tudálékoskodók, akik egyszerre felcsapnak nyelvörnek minden nyelvészeti tanultság nélkül. Csak az a kifejezsmód nemzeti és tősgyökeres, melyet ők használnak. A rádióműsorok nyelvészeti üzenetei mulatságos képét adják valamennyi országban a nyelvi zűrzavarnak és bizonytalanságnak, a mindenki által kifejtett nyelvészkedési terrornak. Egyfelől egysegésíteni akarják a kiejtést meg a szókincset — másik oldalról körömszakadtig védik a táj szólásokat, mint nagy nemzeti értékeket. Nem is sejtí a magyar közönség, hogy az idegen népeknél a nemzeti nyelv keretein belül mekkora nyelvjárásfelszítás és öntudatosítás folyik a rádióban. A táj-szólásirodalom és dalköltészet hatalmasan fellendült. Az erőteljes nyelvvelermet minden nép szükségesnek tartja a rádióelőadások bizonyosága szerint, csak a módszerekről meg a kiirtanivaló nyelvi jelenségekről térnek el a vélemények. Hogy a rádió minden műsorszámában a nemzeti nyelvnek tisztán, jóízűen, mintaszerűen kell hangzania, nyilvánvaló dolog. Ez az állandó mintabeszéd minden más nyelvi feladatnál fontosabb. Második főkéllék a nyelvfejlesztésben való élénk munka. Napjaink mindennapi szükségletei újabb meg újabb fogalmakkal járnak, a rendkívül gyors műszaki és társadalmi átalakulás az élő nyelvet folytonos új szóalkotásra szorítja, ami bizony lassacsckán és gyámoltalanul megy; a tettek és eredmények mögött elmaradtak a nyelvek. Szóalkotás dolgában nagy a bátortalanság mindenütt, valamennyi nyelv lopkod a többiből. Most meg-

kísérlik a népek a rádió útján, hogy az élet nemzetközi előrerohanásához felemeljék nemzeti nyelvüket.

Felette érdekes jelenség, hogy a beszéd művészete éppen a rádió eljövételére, tehát a hangban kifejeződő kultúra újjászületésére hanyatlott alá. A betű szinte elsorvasztotta könyv- és lapáradatával a beszéd szépségét s a szónoklás művészetét. Most a rádió egyszerre feltámasztotta az ősi hangkultúrát, mely diadalmasan elfoglalta hajdani helyét életünkben s az írásbeliség helyett az élő beszéd tüzét, színét, zengzetességét és erejét használja a gondolatok közlésére. A betűkultúra mindenhatósága megszűnt; a jövő legalábbis felerészben a hang- és kép útján kifejeződő kultúráé. A hangosfilm meg a televízió már ezt a korszakot jelenti.

A nemzetközi műsorcserek a nemzeti kultúrák kölcsönös megismerését igyekeznek szolgálni a rádióban. Nyelvi akadályok miatt erre a kultúrának legrádiószerűbb területe, a zene az úgyszólván egyedül megfelelő. Ez már önmagában is jelentékeny korlátozás a megismerésben. Hozzájárul korlátozásként az a nemzetközi műsorcsereknél kialakult szokás, hogy minden nemzet a legklasszikusabb zenei alkotásait igyekszik bemutatni a többi nemzetnek, ez pedig a népek túlnyomó többségét egyáltalán nem érdekli. Az úgynevezett Európa-hangversenyek, melyeket a Nemzetközi Rádióúnió kezdeményezett, ezért fulladtak bele minden dicséretes szándék mellett is az egyetemes európai érdektelenségbe. Ma már egyre több embernek van jó külföldvevő készüléke, ezzel akkor és onnan vehet idegen hangversenyt, ahonnan akar; éppen a legműveltebb és rendszerint legtehetősebb hallgatóréteg nem szorul tehát ezekre az úgynevezett nemzeti reprezentatív hangversenyekre; aki pedig nem vehet készülékével külföldet, kevés kivétellel iszonyodik minden

klasszikusjellegű zenétől. A nemzetközi műsorcserek jórésze ilyenformán inkább csak elméleti rádiódiplomáciai értékű esemény; az Európa-hangversenyeket fanyar kedvvel veszik át a rádiók egymástól, lehetőleg kevesebb időre a teljesnél, nem is az adás időpontjában, hanem rögzítve a hangot viaszon, filmen vagy acélszalagon, jóval később, valahol eldugva. Értékesebbek a két nemzet közti műsorcserek, kivált ha a vevő nemzet rádiója megszabja előre, mit óhajt közvetíteni. Ilyenkor a hallgatók tömegeinek valódi szükségletei vezetik a rádiókat, vagyis nem muzsikások hangversenyeznek muzsikásoknak nemzetközi műsorcsere címén. Ugyancsak érdekesek és az esetek kétharmadában sikerültnek mondhatók a nagy nemzeti eseményekről szóló nemzetközi átvitelek világhírű emberek hangjaival; a sportesemények közvetítései, ha a vevő nemzet érdekelve van bennük; a baráti nemzetek kölcsönös rokonszenv! ünnepeinek helyszíni közvetítései, melyeket hangversenycserék is kísérnek rendszerint. Az ilyenfajta nemzetközi közvetítések kedveltek s ezért egyre szaporodnak, az Európa-hangversenyek legtöbbszörénél a hallgatótömegek készüléke be sem kapcsolódik, kár a merő udvariasságból fizetett nagy kábelköltségekért.

7. A MŰSORSZÓRÓ RÁDIÓ A JÖVŐBEN

A rádió hatása a mindennapi életre. — Televíziós műsorok. — A televíziós és csak hangos rádióműsorok jövőbeli párhuzamossága. — A kép- és hangkultúra eluralkodása a már hanyatlani kezdő betűkultúra felett.

A műsorszóró rádió élénk ütemben átalakítja a mindennapi életet. Ma már mindnyájan természetesen tartjuk, hogy a valóban nagyfontosságú eseményedet megtörténésük pillanatában halljuk a hangszóróból; az is magától értetődő

mindenki előtt, hogy az országos jelentőségű, vagy az egész világot érdeklő híreket a rádió adja tudunkra műsorának megszakításával, némely országban már a hivatalos törvényki hirdetés is először a rádióban történik; nem csodálkozunk többé azon, hogy az országok vezetői állandóan beszámolnak nekünk a mikrofon útján cselekedeteikről és terveikről. A rádió a rádiófigyelő intézmények révén a nemzetek diplomáciai füle lett, a pillanatnyi irányváltozások benne érzékelhetők leghamarabb. Háborús feszültség idején a rádió az országok lázmérője. A nemzet életének minden jelentősebb fordulata, ünnepe és baja hangra váltódik és szót kap otthonunkban. Az ország nagy vállalkozásaiban a rádió a fő szellemi harcos az ellenfél felé, a hazai lakosságban a rádió tartja a lelket. A teljes nemzet először van ennyire együtt az emberiség történetében, hiszen a rádió osztálykülönbség nélkül mindenkié és fogalmi lényege, egyetlen gyakorlati lehetősége az egész nemzet mindennapos kiszolgálása. Feudális intézmények és a nagytőke védelmi szervezetei éppen a tömeget szolgáló jellegénél fogva nem vehetik igénybe; a rádió születésétől fogva az emberiség legnépibb intézményeinek egyike, melyet a nemzet tömegei tartanak el az önmaguk kedvéért. Nem alakulhatott ki ezért benne semmiféle hierarchia, nem juthat kasztok kezére. Joggal állíthatjuk, hogy napjaink társadalmi és gazdasági, sőt mint a Felvidék egyrészenek visszaszerzésénél tapasztaltuk, történelmi átalakulásában a rádiónak vezetőszerepe van, a néptömegek felvilágosodásának, öntudatosodásának és kiművelésének szédítőn hatalmas eszköze; az irodalom és művészetek igazi közhasznának megteremtője. A rádióban nem lehet lenézni és kiközösíteni senkit és semmit, nincs osztály- és személyi politika, csak a mindenki egyetemes érdeke érvényesülhet; a szakadatlan országos ellenőrzés elsöpörné a nem tiszta népi

és nem tiszta nemzeti törekvéseket. 1938 nagy európai és magyar eseményeit jelentős részükben a rádió alakította.

A csak hangrádiónak ez a szerepe a szemnek való szolgáltatásokra is kiterjed a hangosképes rádióval, vagyis a televízióval. Mint már említettük, a betűkultúra mellé felvonult a hang és mozgókép útján kifejeződő kultúra, mely két-érzékiségével a gondolatközlésnek immár teljes műszaki formáját jelenti. Amint a könyvnyomtatás feltalálása új műveltségi korszakot nyitott meg az emberiség életében, a rádió is korszakot jelent: a könyvnyomtatásénál hasonlíthatatlannabban gazdagabb kultúra eljövételét. Mai könyveink, képeslapjaink, újságaink mennyire kezdetlegeseznek és süketeknek-vakoknak fognak tetszeni az új kultúra korában, a hangosképes rádióéban!

A fejlődés irányvonalait e téren nagyjában a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A hangrádió másfél évtized alatt eljutott a legszélesebb értelemben vett néptömegekig. A mindenki televíziójáig nem ilyen gyors és egyszerű az út. Ma, az igen költséges és hatalmas eréllyel folytatott kísérletek után is, országos televízió még nincs sem az angol, sem a német, sem a francia televíziós műsorszolgálatban, hanem csak tisztán a fővárosokra és környékükre szorítkozó. A televízióhoz ugyanis ultrarövid hullámok kellene az interferencia (áthallás és átlátás!) kiküszöbölése miatt. Az ultrarövid hullámok pedig egyenes vonalban terjednek, nem követik a többi hullám módjára a Föld görbületeit. Ezért valamely televíziós állomás műsorait legfeljebb ötvenkilométer sugarú körben lehet csak venni, ami azt jelenti, hogy az ország területét tele kellene építeni egymástól 80—100 kilométer távolságban levő adóállomásokkal. Az összekötő kábelhálózattal ez irtózatosan sok költséget jelent, semmi-

féle előfizetési díj nem tudná ezt behozni. Nem a stúdió-munka, nem is a vett hangoskép élvezhetősége, tehát nem a televízió megoldatlan ma még gyakorlati tekintetben, hanem a távolsági vétel. Ezt kell olcsón, tömegcikkszerűen lehetővé tenni.

2. A mai hangrádió a televízió eláltalánosodásával is megmarad a jelek szerint. Megmaradásának egyik oka, hogy külföldi televíziózásról csak éter útján jöidéig még szó sem lehet, kábelen pedig irgalmatlan költséggel járna a dolog. Másik ok, hogy napi 18 műsorórán át — ennyi a jelentékenyebb hangrádióállomások adásiideje — nem lehet televíziózni. Nincs annyi nézni- és hallani-való érdekesség, mely az ilyen üzemet táplálhatná műsoranyaggal; de nincs is ennyi televíziózásra idejük az embereknek. Mintha az ember egész nap csak moziban ülne! Muzsika mellett számosan végezhetik mindennapi munkájukat, a felolvasóra is hallgathatnak, ezért nőtt meg a hangrádió műsora napi 18 órára. Nézni is, odahallgatni is huzamosabb időn át lehetetlen. Megmarad a csak hangrádió gazdasági okokból is; televíziós vevőkészülékek vásárlására éppúgy nem lesz a nép többségének pénze, mint ma nincs jobb hangvevőkészülékekre.

A mai előfizetési díjakból televíziós műsorok adása képtelenség, külön televíziós díj bevezetése elkerülhetetlen még a nagy országokban is, ahol most a televíziós műsorokat kísérleti jellegük miatt hatalmas összegekkel támogatja az állam.

3. A televízió és film kapcsolata nagy lesz. Már is az, hiszen a televízió hírszolgálatá lényegében a mozi filmhíradója. Emellett legkényelmesebben és mégis igen tetszetősen úgy intézheti el a televízió a műsoradás gondját, ha hangosfilmet közvetít, amint ma a hangrádió hanglemezekkel dolgozik. A film tehát ugyanazt a szerepet tölti be a televíziós konzervek dolgában, amit a

hanglemez mostani rádiókonzerv szerepében. A filmgyártók természetesen csak igen nagy jogdíjért bocsátanak rendelkezésre filmjeiket, sőt a mozisok féltékenysége miatt egyáltalán nem adnák meg a rádióközvetítés jogát. A rádiótársaságok havi bevételei kisebb országokban azonban el sem érik valamely nagyszabású film előállítás költségeit, honnan vegyenek tehát olyan filmeket, melyeket a mozik elkényeztetett közönsége megszokott?! Nemzeti műveltségük szolgálatára kötelezett rádiók televíziózhatnak-e idegennyelvű világhatár nélküli filmeket? A rádiószakemberek nem nyilatkoznak mind szívesen a televízió jövőjéről, mert, mint az elmondottakból is kitetszik, a pénzügyi és jogi kérdések irdatlan torlaszai emelkednek a rendszeres és országos televíziós műsorszolgálat elé. A mozitulajdonosok s általában a filmesek azt hiszik, hogy amint a mozi elintézte minden országban a vidéki színházi életet, őket is elsodorja a minden család házi mozija, a televízió. A rádiósok feleletül a rádió meg a hangversenyterem, a rádió meg a színház esetét tárják eléjük: a rádióban nevelődött új zenekedvelő közönség valamennyi értékes hangverseny jegyeit elkapkodja s az operaházakat színültig megtölti; a rádióközvetítés a tapasztalatok szerint fokozza, sőt megszerzi a darab sikerét. Ilyenformán tehát a televízióban látott filmeket a közönség moziban is megnézné.

3. A színház és televízió már sem anyagi, sem jogi tekintetben nem jelent olyan súlyos és ma még tisztán nem látott kapcsolatot, noha a televíziós színházi közvetlen adása is temérdek költséggel jár. A nézőtér meg a színpadi együttes közvetlen lelki egysége nagy erő s ez biztosíthatja mindig a jó nagyvárosi színházak életét a mozi és így a televíziós színházi mellett is. Valószínű, hogy a televíziós műsorok igen költségesek voltak miatt az állami színházak lesznek egszersmind

a televíziós színházak is; a televízió lesz ugyanis a legkollektívabb intézmény a művészet és szórakozás terén; korunk szociális lelkülete pedig megkívánja, hogy a kollektív, igazi népintézményhez lehetőleg mindenki hozzájusson. A televíziós jövő ilyenformán a központosított, országgraszoló nagyszínházé. Mindez sok időt igényel, de mennél jobban országossá válhat a műszaki fejlődéssel a televízió, annál inkább kialakul az a nagy egyetlen nemzeti színház- és filmművészeti telep, mely az állami színházak beolvasztásával nagy nemzeti műsorát ellátja. Vidéki színészetről ily körülmények között már nem is lehet szó. Valaha fejedelmek, főurak tartottak maguknak színházat a nép pénzén, a televízióval a nép élvezi majd a mindenki pénzéből mindenki számára fenntartott színházat. A fejlődésnek ez a vonala látszik az összes tényezők figyelembevételével a legvalószínűbbnek; televízió csak egy lehet az országban, ahogy hangrádió is igazán csak egy lehet; ez az egy televíziórádió pedig nem tarthatja el a televízióra berendezett színházak tömegeit. Érdekes feladat lesz ebben a televíziós világban a kevés-számú, de igen kitűnő színészgárda nevelése.

Kis államok rádiói nem szerepelnek a televíziós műsorok úttörő kísérletezői között. Az az álláspontjuk, hogy megvárják az olcsó és jó műszaki feltételek bekövetkezését, a nagy népek szakadatlan munkájának szegényebb emberek számára is elfogadható eredményeit.

Napjainkban legfejlettebb, rendszeres televíziós műsorszolgálat az angol rádióban van, mely vasárnap körülbelül másfél órán át, hétköznaponként három-négy órán át, szombaton pedig mintegy hat órahosszat ad műsort; e műsor jelentékeny része filmhíradó, esti záráskor pedig a hangos rádió hírszolgálatának húszperces közvetítése szerepel. Adnak másfélórás, tizenöt-húsz személyes drámákat is. A németek televíziós műsora minden

köznap két órányi időt ad ki; este 8-tól 9-ig lejátsszák a műsort 441 soros adással, 9-től 10-ig pedig 180 sorossal. Az egyes számok filmhíradók és rövidfilmek. A francia televízió két részre osztja műsorát: „télévision” címen mindennap 16-tól 17-ig ad színjátékot, énekes-zenés vagy táncos műsort a stúdióból és „télécinema” címen ugyancsak mindennap 1730-tól 19-ig, majd 21-től 2230-ig filmhíradót és játékfilmrészleteket. Itt tehát már az a felfogás jut érvényre, hogy más a közvetlenül felvett televíziós műsoradás és más a filmek televíziós közvetítése.

E három ország most ismertetett televíziós műsorszolgálata eddig a fejlődés csúcspontja.

*

Ma az élet minden nagy és kis jelensége a rádióba tódul, ezen át kap a tömegekhez hangot, lélekzetet. A rádió a tér- és időbeli korlátokat egyaránt legyőzi; teljesítményei sokszor a legfokozottabb igényeket is megelőzik. A rádió minden más intézménynél több és erősebb.

TARTALOM

1. *A műsorszóró rádió kialakulása*.....Lap
Rövid fejlődéstörténet. Szervezés. Magán- és államrádió, rádiótársaságok. Jövedelmi források: reklám, előfizetés. Hallgatók szervezetei. Hallgatókörök. Nemzetközi Rádióunió 3
2. *A műsorszóró rádió céljai.*
Szórakoztatás. Nevelés és tanítás. Propaganda. Bel- és külpolitika, államvezetés a rádióban. Hírszolgálat. Rádió vezetési irányelvek 16
3. *Rádióműfajok és műsorszámfajták.*
Hangjáték, hangjelenet. Rádióopera és operett. Rádiócsvevegés. Hangképsor. Helyszíni közvetítés és fajtái. A műfajok határainak elmosódása a rádióban..... 26
4. *Műsorszerkesztés.*
Műsoridő. Zene és próza aránya. Műsorigazgatás. Párhuzamos műsoradás. A műsor egybeállításánál közreműködő tényezők: műsorosztályok, irodalmi és zenei tanácsadók, közönségképviselők, állami előzetes és utólagos ellenőrzőközegek. A műsort végrehajtó tényezők: írók, előadók, színészek, zenészek, rendezők, műszaki emberek. Műsorhirdetés..... 39
5. *A közönség a műsorról.*
Műsorbírálat: rádiókritikusok, közönségtetszés- és nemtetszésnyilvánulások. A különböző társadalmi rétegek és foglalkozásfajták megmutatkozása a rádióhallgatásban. A rádió népmozgalmi jelenségei 50

6. *Az anyagi és szellemi élet a rádióban.*

Rádió és mezőgazdaság. Rádió és ipar. Rádió és kereskedelem. Rádió és népgondozás. Iskolai rádió. Rádió és honvédelem. Rádióistentiszteletek. Rádió és tudomány. Rádió és irodalom. Rádió és színház. Rádió és film. Rádió és sajtó. Rádió és képzőművészet. Nemzeti nyelv és rádió. Nemzetközi műsorcserek..... 60

7. *A műsorszóró rádió a jövőben.*

A rádió hatása a mindennapi életre. Televíziós műsorok. A televíziós és csak hangos rádióműsorok jövőbeli párhuzamossága. A kép- és hangkultúra eluralkodása a ma már hanyatlani kezdő betűkultúra felett..... 72